

הלינה ברקני (שמולביץ')

קיבוץ שער הגולן

זכרונותי מצ'נסטוחובה

פרקים מהספר:

חיים (הניק) והלינה ברקני, דואוגרפיה, ישראל: ח. ברקני, 1998.

בספרה "מחנה ההאסאג – אפאראטבאו בצ'נסטוחובה" שיצא לאור בשנת 2006 ע"י "ארגון יוצאי צ'נסטוחוב בישראל" מצינת ד"ר פליציה קראי את חשיבות זיכרונותיהם של ניצולי השואה ובכללם של הלינה ברקני ששימשו אותה בין היתר בכתיבת ספרה. ניסיתי למצוא את ספרה של הלינה באינטרנט והדבר לא עלה בידי. התקשרתי להלינה לקיבוץ שער הגולן בו היא מתגוררת. בשיחתי עימה הבנתי כי הספר יצא לאור במהדורה מצומצמת, ולא ניתן להשיג עותקים ממנו. לא הרמתי ידיים והתקשרתי לבנה גדעון ברקני אשר הסכים לסייע על מנת לאפשר לשתף אתכם בזיכרונותיה של הלינה והבטיח לסרוק את הפרקים הרלוונטים. לאחר מספר ימים התקשר אלי גדעון ואמר כי שלח לי בדואר צילום מדפי הספר. הדפים נסרקו על ידי לחוברת המצורפת המובאת כאן עבורכם.

אלון גולדמן,

סגן נשיא הארגון העולמי של יהודי צ'נסטוחוב וצאצאיהם
יו"ר ארגון יוצאי צ'נסטוחוב בישראל

ת.ד. 65050

תל אביב 6165001

טל' נייד: 054-5629355

<http://www.czestochowajews.org>

יוני 2015

האישה בבית לשר האוכל

המשפחה 1

ובכן.... הנני מתישבת לכתוב את זכרונותי. גדעון, ארי ובני ביקשו ודחפו (איך שאני מבינה אותם, כמה שהייתי רוצה למצוא באיזה מטמון סתרים זכרונות הורי) להקליט את סיפור חיינו למען ילדינו, נכדינו ולמען הדורות הבאים. גם אנחנו, ז"א הנייק ואני, הרגשנו חובה וגם צורך לספר (אבל לא להקליט), לכן אני מתישבת, אבל...
קצת קשה לי, קצת מתביישת, קצת נבוכה ובעיקר קצת מפחדת כיצד אתמודד עם הזיכרונות המציפים והמעבירים אותי לתקופות אחרות בחיי, גם קשים עד מאד? לפעמים המשימה נראית לי מעל כוחותי. הכתיבה המרגשת והיפה של הנייק גם כן לא מקלה עלי. אני אנסה לכתוב בצורה כרונולוגית. פשוט יותר. ובכן - מתחילים.

סבא שלי **חזקיהל שמולביץ** - CHEZKIEL SZMULEWICZ התחתן עם סבתא **רוזיה** - RÓZIA מבית **זורסקי** - ZORSKI ונולדו להם שני בנים: **הניו (הנריק)** - HENIO (HENRYK) הבכור ואבי **לאון (לייבל'ה מפי סבתא)** - LEON. זה היה בצינסטוכוב - CZESTOCHOWA.

סבא **וולף** - WOLF (וולף פירושו זאב, בפולנית **וואַק** וזה מקור שמו של אחי) **פראנק** FRANK התחתן עם סבתא **צילה** CYLA מבית **פאנקובסקי** - PANKOWSKI ונולדו להם שישה ילדים

הבכור **משה** - MOSZE, גר בעיר וויילון - WIELUN, הוא היחידי היה דתי מאד, אב (נדמה לי) ל-6 ילדים, היה בעל חנות מכולת קטנה. הקשר שלנו אתם היה רופף מאד.

השנייה היתה דודתי **גוצייה** - GUCIA. אחרי חתונתה נסעה לארגנטינה. נולדו לה 3 ילדים, הם הסתדרו כנראה טוב למדי. דודתי מתה בזקנה טובה. שני נכדיה - **לואיס וגבי** - GABI - LUIS עלו לארץ וכאן בנו את ביתם.

השלישי היה דוד **יאקוב** - JAKUB. הוא עם אשתו ובתם גרו מולנו באותו רחוב. דוד יאקוב לא ידע לפרנס את משפחתו והורי עזרו להם לאורך השנים.

הרביעית היתה אימי **רגינה** - REGINA החמישית - דודה **סאלה (סטפה)** - SALA (STEFA) האהובה, לה אקדיש פרק מיוחד.

אימא

?

דודה סאלה

והצעירה אנדז'יה (אנדז'יוולה) - (ANDZIULA) ANDZIA. גם היא הייתה דתית, נולדו לה מספר ילדים (!), בעלה כמו כל משפחתו, בנה מצבות. לעתים היינו מבקרים אותם והיה אצלם כייף. חוץ מדודה גוציה בארגנטינה ודודה סאלה, כל יתר הדודים והדודות עם משפחותיהם הושמדו בשואה.

אימי פגשה את אבי (הלוואי והייתי יודעת איך ומתי, חוסר ידיעה זאת מתסכלת אותי עד מאד), הם התחתנו ואני מאמינה שמאהבה.

אימי נולדה בכפר קטן בדרום-מערב פולין קֶשְפִיץֶה - KRZEPICE. משפחתה הייתה כנראה מאד ענייה ומאד דתית. יש להניח שהבנים למדו ב"חדר" ויש גם להניח שהבנות לא למדו בכלל. וזה הפלא הגדול ביחס לאימי. איך, איך בהתבגרותה היה לה האומץ והכוח -

אימי 1942

אבי

(אינני יודעת באיזה גיל) לצאת מהבית, לצאת מהכפר ולנסוע לבדה לעיר הגדולה מאד והרחוקה, לודז' - ŁÓDŹ (כן, עירו של הנייק). אינני יודעת הרבה על חיי אימי באותן השנים ומה חבל! מה שאני כן יודעת - זה שבלודז' היתה לאימי משפחה רחוקה, משפחה גדולה ועשירה מאד, משפחת פאנקובסקי. אצלם אימי התחילה את הקריירה שלה כמין אס-בית. מסיפורי אימי מצטיירת דמותה עם צרור ענק של מפתחות, עליהם היתה ממונה.

אימי היתה בעלת אישיות חזקה, חכמה ואינטליגנטית, רכשה השכלה. איך? שוב אינני יודעת.

אימי הצטרפה לחוגים של דוברי אֶסְפֶּראַנטוֹ - ESPERANTO. האֶסְפֶּראַנטוֹ זו שפה, אותה יצרו אנשים בעלי אידאלים הומניסטיים, אשר ברוב תמימותם האמינו, שאם כל האנושות תדבר בשפה אחת, תשרור בעולם אהבה ושלוש. אימי היתה מאד פעילה בחוגים אלה. אנחנו הילדים למדנו ממנה מספר מילים ושרנו את ההמנון של אספראנטיסטים. בארון, בקופסה קשורה בסרט משי, היו מכתבים רבים ומצהיבים, מסקרנים, אולי מכתבי אהבה, אותם, לצערנו הרב, לא יכולנו לקרוא, כי היו כתובים באספראנטו כמובן. אינני יודעת (וגם לא וואצק) איך ומתי נפגשו הורי. אני כל כך מצטערת ואני כל כך מסוקרנת. שניהם ממקומות שונים ומחוגים שונים.

אבי נולד בצ'ינסטוכוב. סבי היה פחח במקצועו. בימי סטאלין "העלזים" הייתי מאד גאה במוצא הפרוליטרי שלי. הייתי מלאת התפעלות והערצה איך סבי, בזמנת כפיו הגיע לרכוש ובנה בית גדול ומודרני מאד (אז), אחד הבתים הראשונים בעיר, בו בכל דירה היו מים זורמים (ברוב הבתים היתה בחצר באר מים). אבל... מה רבה היתה אכזבתי, כאשר וואצק סיפר לי, שאת ההון סבי לא עשה בדיוק מעבודה קשה, אלא כקבלן בהתקנת

לרכוש ובנה בית גדול ומודרני מאד (אז), אחד הבתים הראשונים בעיר, בו בכל דירה היו מים זורמים (ברוב הבתים היתה בחצר באר-מים). אבל... מה רבה היתה אכזבתי, כאשר וואצק סיפר לי, שאת ההון סבי לא עשה בדיוק מעבודה קשה, אלא כקבלן בהתקנת מרזבים בקסרקטינים של צבא הצאר הרוסי.

סבי היה איש מכובד ואהוד עד מאד. הגה מוכר כאיש נדיב וטוב לב. למרות שהוא נפטר בהיותי קטנה מאד (זי) נדמה לי שאני זוכרת אותו היטב (ואולי רק מהסיפורים?). הוא היה איש גבוה, נאה, שרשרת זהב השתלשלה מכיס אפודתו. הוא היה נכנס לדירתנו ואני רצתי לקראתו, הוא היה מרים אותי על הידיים, מכניס יד לכיס אפודתו ומוציא ממתק עבורי.

סבתא רוז'יה היתה דמות מיוחדת במינה. בניגוד לסבי, היתה ידועה כאישה רעת לב. במשפחתנו עד היום (אפילו נכדותי), כאשר מישהו עושה מעשה לא יפה, אומרים: "BABCIA RÓŻIA" שפירושו "סבתא רוז'יה". היא גרה בדירה צמודה לדירתנו וגרמה להרבה צרות, במיוחד לאימי. סיפרו רבות על יופייה המיוחד ועל אהבתו העמוקה של סבי אליה עד יומו האחרון. סבתי הגיעה לזקנה טובה. היא הובלה לטרַבלינקה כשאר בני המשפחה. אחוזת-הקבר המפוארת, לה דאג סבי, נשארה חצי ריקה לנצח.

בעצם אני יודעת מעט מאד על ילדותו ונעוריו של אבי. יש לי תמונה ישנה מאד (נשארה דרך נס, כמו כל התמונות הנמצאות בידינו, אשר שרדו מהשואה) בה נראה אבי בקבוצת חברים וחבירות ואחד מהם מחזיק דגלון עם מגן דוד. אבי היה ציוני להוט, השתייך לציונים כללים עד סוף חייו. בביתנו היתה קופסת קרן-קיימת ותמונה גדולה של הרצל. אנחנו, וואצק ואני, למדנו בבית ספר תיכון יהודי, בו שפת ההוראה היתה פולנית, אבל למדנו עברית כשפת לימוד זרה חובה.. למרות כל זה, אינני זוכרת, שדובר אי-פעם על העלייה לפלסטינה.

אבי היה גבר נאה, ממוצע-קומה, קצת כפוף (ואני כמוהו). מספרים, שהיתה לו בלורית נהדרת, אני זוכרת אותו קירח לגמרי. הוא לא היה אינטלקטואל, אבל היה איש אוהב חברה, עדין, מסור וטוב בלי גבול, אולי טוב מדי, מה שגרם לו בחייו לא מעט עגמת נפש. עד כמה שזכור לי, היה לו פגם בשמיע וזה לא היה מוס מוגלד. הוריו סידרו לו ניתוח על מנת למנוע את שירותו בצבא הצאר.

היום, במבט לאחור, אני מבינה, שלאורך חייו אבי סבל מאחיו הבכור הַנְיוּ, ועוד יותר מהקואליציה המתמדת בין אחיו ואמו. דודי הַנְיוּ (להבדיל מאבי הרך והעדין) היה איש ערמומי מאד, חזק, דומיננטי ואולי אף דורסני. אבי רצה שקט, שלווה, לכן תמיד היה מוכן לוותר, גם שהיה צריך לשלם על כך את המחיר. אבל בחיים לא תמיד זו הנוסחה, אבל על כך - כאשר אגיע לילדותי.

אהבתי את אבי בלי גבול ובתוך חילוקי הדעות במשפחתנו, בתוך לבי הייתי תמיד מזדהה אתו. את גדולתו האמיתית ראיתי בגטו, אבל על כך בהמשך.

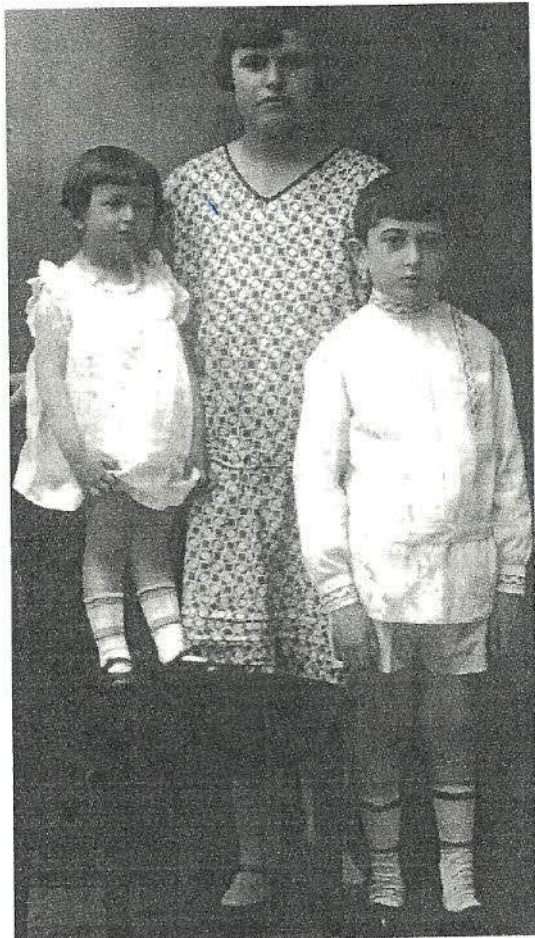
וואצק הבכור נולד ב-7.5.1921.

אחריו נולדה אחותנו פֶּרְדִּיָּה - FREDZIA. היא נפטרה בגיל 9 חודשים ממחלה זיהומית, נדמה לי שהיתה זו דיזנטריה (בתקופה זו תמותת התינוקות היתה גבוהה מאד, בעיקר

ממחלות זיהומיות. אז עוד לא המציאו את האנטיביוטיקה). היא היתה תינוקות יפהפייה, שתרחרורת שמנמנה. תמונתה עמדה בארונית-זכוכית התלויה על הקיר. בהיותנו ילדים, כאשר וואצק רצה להציק לי (וזה היה קורה לעתים קרובות מאד) היה אומר לי: "יפה אין לך מה להגיד, את פה רק במקום פרדזיה. לולא היא מתה - את לא היית נולדת בכלל".

אני נולדתי בביתנו בצ'ינסטוכוב - CZĘSTOCHOWA, רח' ווארש'בסקה 32 - WARSZAWSKA. וואצק היה בן 5 והוא זוכר מצוין את לידתי. הוא זוכר את התנועה הרבה בבית, את ההכנות המיוחדות, את המתת. אותו שלחו לדודים וכאשר חזר הביתה קיבל את הבשורה המשמחת: "מזל טוב, נולדה לך אחות". לא בטוח שהוא אכן שמח כל כך. את שמי הלינה קיבלתי כמו כל בנות במשפחת אימי (חוץ מאַרְנָה) אחרי סבתה של אימי, חנה.

לאימא לא היה חלב, לכן, כפי שהיה נהוג בימים ההם, הורי שכרו מַיְנֶקֶת. היתה זאת גויה פולנייה, סְטַאשִיָה STASIA. היא היתה אישה גדולה ובריאה. היה בשדיה שפע של חלב והיא הניקה את ילְדָה ואותי. היא אהבה את שנינו. אני הייתי קשורה אליה עד מאד והיה לי קשה להיפרד ממנה, לכן היא נשארה אֶתֵנו עד היותי בת שנתיים. לאימי לא היה קל ונוח, כי עד אז העדפתי את סטאשיה ולא פעם צעקתי לאימי: "לא את!". את הסיפורים סיפרה לי אימי בעצמה, אז כבר בנימת הומור. סטאשיה נשארה אֶתֵנו בקשר עד השואה.

וואצק סטאשיה אני

מאז ומתמיד הייתי ילדה טובה ומוצלחת מאד כמעט בכל... חוץ היופי, כי יפה לא הייתי אף פעם. לעומת זאת וואצק היה ילד יפה (גם בהתבגרותו). אני זוכרת, ששמעתי איך מישהו אמר: "איזה ילד יפה, חבל שהילדה לא כל כך" (אולי זו הסיבה לַיְצָר הַתְּגַנְדְרוֹת שלי עד היום). אבל וואצק, בניגוד לי, היה ילד פרוץ, לא ממושמע ועשה הרבה צרות. סיפורי תעלוליו הלכו לפניו כמו אצל מקס ומוריץ. סיפרו, שכאשר הורי הלכו בפעם הראשונה לְעָרֵב הוֹרִים בגן הילדים, הגונת אמרה להם:

"יהיה יותר טובי. כאשר וואצק פרץ לחצר, עמדו ילדי השכנים בתור בדלת ביתנו ובבכי סיפרו לאימי: 'גב' שמוּלְבִיץ, וואצק מרביץ'".

סיפור "הפשע" הגדול והמפורסם שלו כך היה: לפי החוקים העירוניים בכל חצר היה חייב להימצא מבנה בטון לאשפה. פתח לזריקת האשפה היה למעלה ולמען להגיע אליו היה צורך לעלות בסולם המיועד לכך. בבית שלנו גרה משפחה עם בת נכה. פעם לעת ערב, וואצק הושיב אותה על המבנה, הוריד את הסולם, השאיר שם את הילדה המסכנה, הלך הביתה ולא סיפר על כך לאיש. כאשר זה התגלה - איזו מהומה קמה! עובדה, הסיפור לא נשכח.

בבית הספר התיכון וואצק הגיע למקום מרכזי בצמרת. הוא היה אחד המנהיגים השולטים בכל, כולל בשרת בית הספר, אשר גם לו היה כוח והשפעה. את מעמד זה הוא לא רכש בדיוק בגלל היותו תלמיד מצטיין. בכל מקרה - אני נהנתי ממעמדו זה. כאשר נכנסתי לתיכון הייתי מיד "אחותו של וואצק" וזה היה חשוב, לפחות בהתחלה. למרבה הפלא וואצק עבר בהצלחה את הבחינות וקיבל תעודת בגרות בלי להתאמץ יותר מדי. השנה היא שנת 1939. ב-1 לספטמבר פרצה המלחמה.

מתקופת הילדות המוקדמת יש לי זיכרונות בודדים בלבד ואולי גם אלה הם פרי דמיוני, מאין רסיסים, אשר כמו פאָזל, הורכבו מסיפורים. היום אני כאילו רואה אותם... יום של חורפי. ברחובות השלגים מתחילים להפשיר. סכנת החלקה. אני יוצאת לטיול עם העוזרת שלנו. אני לבושה בלבן, פרווה לבנה, גרבי צמר לבנים, כובע לבן וכמובן מופקה - MUFKA, מין שרוולן מפרווה, התלוי בשרוך (ברור שלבן) על הצוואר, המיועד לחימום כפות ידיים, מגיני אוזניים לבנות, בקיצור ילדה חמודה... פתאום, החלקה ואני נופלת לתוך השלולית. מהלובן לא נשאר זכר.

ועוד סיפור על טיול עם עוזרת, אבל קודם כל מספר מילים על העוזרות בפולין. בכל בית אמיד ממוצע, במיוחד בבית יהודי, היתה עוזרת. עוזרת היתה בת איכרים, גויה, אשר באה העירה על מנת בעבודה קשה לחסוך כסף, לרוב עבור נדוניה. כנהוג, העוזרת גרה בביתנו. למעשה היא עשתה את כל עבודות הבית, ניקיון, הגשת האוכל, רחיצת כלים אחרי כל ארוחה, שליחויות למיניהן וכו'. היא עמדה לרשות אימי 24 שעות ביממה, לפי הצורך. היא קמה הראשונה בבוקר (צריך להוסיף פחמים לתנורי-חרסינה, בהם חיממו את הבתים, להדליק תנור פחם במטבח ולהרתית מים ועוד תפקידים כאלה) והלכה לישון האחרונה, כאשר הבית היה מסודר לאחר יום פעילות. לעתים הרחוקות היא נסעה לבקר את משפחתה בכפר, אבל כל יום ראשון אחרי הצהריים היה לה חופש, אותו בילתה לרוב בכנסייה. כל זה נשמע אכזרי, אבל זו היתה הנורמה וזה היה ההסכם. העוזרות, אשר נקלטו טוב בביתנו, התמידו שנים והפכו חלק של המשפחה. אהבנו אותן והן אהבו אתנו ואימי נחשבה וודאי לבעלת בית רחומה ונדיבה.

לרוב יצאנו לטייל עם העוזרת. לעתים העוזרת היתה לוקחת אותי לכנסייה. בעיר הקודש כצינסטוכוב, בה היתה הכנסייה המפורסמת ביותר של הנוצרות בפולין "יאסנָה גֶ'וֹרָה" - JASNA GÓRA, מקום העלייה לרגל של מאות אלפים המאמינים, היו מספר כנסיות מפוארות. אני זוכרת היטב את אווירת המסתורין השוררת בהן, את הצלילים, את הרחשים, את האור העמום, את המתפללים כורעים ברך ואני זוכרת את הסקרנות שלי מלווה בחרדה בלתי מובנת לי אז. גם העוזרת היתה כורעת ברך ומתפללת. על הביקורים

האלה לא סיפרתי לאימי, הרגשתי שעלי לשמור סוד. עד היום, כאשר אני מזדמנת לכנסייה, מציפות אותי אותם הזיכרונות ואותן התחושות. אהבתי לשחק עם בובות. היתה לי עגלת בובות מיוחדת במינה. היה זה העתק המדויק של עגלת תינוקות אמיתית, אז דבר נדיר. כאשר יצאתי לטייל אֶתה, ילדים היו רצים אחרי ומבקשים קצת להסיע אותה. את העגלה הביא לי אבי מאחת הנסיעות, כאשר נודע לו שהתחלתי ללכת. ושוב... נדמה לי, שאני זוכרת את תחנת הרכבת, אבי יורד מהרכבת עם חבילה ענקית, אני רצה לקראתו. העגלה עם הבובות עמדה בבינתו בפניה עד השואה, למרות שאף אחד כבר לא שיחק בה.

גדלתי. התחלתי לקרוא בגיל צעיר מאד. יש להניח, שאימי לימדה אותי. גם חשבון ידעתי היטב, לכן בבוא יום נכנסתי ישר לכיתה ב'. היום הראשון בבית הספר הוא אחד מסיפורי חיי. מיד בהתחלת השיעור הראשון המורה, אשר ידעה שאני קוראת באופן שוטף, שאלה אותי עם אני מוכנה להקריא לכיתה סיפור. הסכמתי. בקריאתי היפה הקסמתי את הכיתה ואת המורה. בין רגע הפכתי למלכת הכיתה. הצלחתי המסחררת נמשכה גם בשיעור השני, שיעור חשבון, אבל בא השיעור השלישי - שיעור הציור. המורה אמרה לנו לצייר כיסא ועליו כלבלב (עד היום אני זוכרת את מילות השיר, אשר נתן השראה למורה). לא ידעתי לצייר, עד אז לא הזדמן לי לצייר. ישבתי מעל דפי הציור, ישבתי, ישבתי ולא ציירתי אפילו קו אחד. מורתנו ניסתה לעודד אותי, ללא הצלחה. המורה אמרה, שלא אצא להפסקה עד שאגמור את הציור, שאותו לא התחלתי אפילו. גם עם גמר ההפסקה מצבי לא השתנה. הסוף היה, שהמורה מצאה פתרון מקורי מאד: היא אמרה לאחת התלמידות לצייר עבורי. כך התחילה וגמרה קריירת הציור שלי.

אי-אפשר לעלות זיכרונות בלי לספר על הקיצים הנפלאים, אותם בילינו בכפר. בבוא אביב אימי, ביחד עם מספר ידידותיה, היו יוצאות למסע חיפוש וסיור בכפרים שמסביב לעיר על מנת למצוא את הכפר האידיאלי לבילוי הקיץ. התנאים הנחוצים - יערות, אגם או נחל, בו אפשר להתרחץ והעיקר - בית איכר להשכרה. הידידות של אימי היו לרוב אימהות לילדים בגילנו, כי חשוב ביותר היה, שיהיו לנו שותפים למשחקים ובילויים. עם בוא הקיץ היינו שוכרים פֶּרְכָּרָה רתומה לסוס (או שניים), מעמיסים עליה כל הציוד הדרוש לחיי המשפחה במשך חודשיים, לפעמים אפילו חלק מהרהיטים. על העגלה הזאת, העמוסה "עד השמיים" היו מושיבים אותנו, הילדים ואת המשרתת ובשמחה וששון יוצאים במסע לכפר. היה זה מסע תענוגות של ממש.

בכפר, האיכר אשר השכיר לנו את ביתו, היה עובר ביחד עם המשפחה לכל הקיץ לגורן ואנחנו הינו מתמקמים בביתו. לרוב אימא היתה שוכרת גם כמה עצי פרי שבחצר ואז היתה לנו רשות לטפט על עצים ולקטוף פירות כאוות נפשנו. זה נחשב לבריא, בריא, כמו ששתינו חלב ישר מהפרה, כי גם זה נחשב לבריא. החיים בכפר התנהלו על כיף ותענוגות בלבד. התרוצצנו יחפים, בילינו שעות ביער הקרוב, אשר סיפק אין-ספור משחקים. רק לפנות ערב הרשו לנו להתרחץ באגם, כי המים בו היו קרים מאד, גם בקיץ ורק במשך היום הם קצת התחממו. נדמה לי, שאפילו אימי שמרה כאן פחות על הסדר והמשמעת. אבי, כמו כל האבות, היה מגיע לסופי שבוע ומביא אֶתו את כל המצרכים הנחוצים, אותם אי-אפשר היה להשיג בכפר. רק יום לפני התחלת הלימודים היינו חוזרים העירה

בדרך בה נסענו, עליזים, שזופים ומצטערים שהקיץ חלף.

דודה סאלה - 1939

דודה סאלה (STEFA), דוד הנריק (HENRYK) ואֶרְנָה (ERNA) היו חלק בלתי נפרד מחיי. כפי שצינתי, דודה סאלה היתה אחותה הצעירה של אימי - גם היא, כמו אימי, הגיעה בצעירותה ללודז - ŁÓDŹ. דודה סאלה היתה יפהפייה יוצאת דופן. דוד הנריק היה בן דודן. גם הוא היה גבר נאה ביותר, משכיל ומלא קסם. הוא היה בעל תעודת בגרות, דבר נדיר בזמנו אצל בחור יהודי מבית דתי. סופר, שכאשר הוא עמד לנסוע ללודז, אמו אמרה: "עוד תפגוש שם את בת-דודתך סאלה ותתאהב בה" וכך אכן קרה. אֶרְנָה היתה בתם היחידה. בין אימי ודודתי סאלה היה קשר עמוק ביותר לאורך חייהן. היום מפרספקטיבה של הזמן אני יודעת אולי עוד יותר להעריך את העומק של הקשר הזה. כולנו גרנו בעיר צינסטוכוב, הם בשד' וולנושיצי - ALEJA WOLNOŚCI.

במבנה האישיות שלהן היו אימי ודודה סאלה ניגודים מוחלטים. אימי הסולידית, המסודרת, המאורגנת לעומת דודתי הבלגניסטית, אימי המאופקת והשולטת לעומת דודתי הסוערת והאימפולסיבית.

אמי לא עבדה אף פעם מתחוץ לבית, דודתי עבדה כל חייה. עד היום אינני בטוחה שאכן היה זה צורך כלכלי בלבד. עבודתה היתה אהבת חייה. דודתי היתה בעלה "סלון סְטֶפֶה" לתפירת חזיות ומחוכים. בימים ההם אישה אלגנטית ובעלת אמצעים, לא קנתה את חלקי ליבוש אלה בחנות, אלא הזמינה לפי מידותיה ולפי טעמה אצל בעלת מקצוע. דודתי לא היתה אומנית בלבד במקצועה, היא היתה אמנית אמיתית. הסלון שלה היה מפורסם לא רק בצ'ינסטוכוב ונחשב ליוקרתי ביותר. בין לקוחותיה היה כל מי ומי. בסלון שלה עבדו "גדודי" עלמות - PANIENKI, אשר למדו אצלה את המקצוע וגם העריצו אותה. דודתי עבדה מבוקר עד לילה, תמיד עסוקה, עמוסה, ממהרת, מאחרת ועושה את הכל (כולל הדיבור) במהירות מסחררת.

אהבתי עד מאד ללכת לשם, כפי שֶאֶרְנָה אהבה לבוא לביתנו, כנראה בגלל השוני באווירה ובסגנון החיים. לעומת ביתנו השקט, המסודר - שם היה תמיד רעש ומהומה. עלי לציין, שהסלון היה בתוך הבית. תמיד הסתובבו בו המון אנשים, מכונות התפירה זמזמו, העלמות פטפטו, הרדיו ניגן ועל כל המהומה האדירה הזאת ניצחה דודתי.

מסביב למכונות התפירה היו פזורים אוצרות רבים ומיוחדים: פיסות בד נוצץ, סרטים מבריקים, פרחים ועלים קטנטנים מבוד לקישוט. לדודתי לעולם לא היה זמן, אבל היא הספיקה הכל - תמיד, תמיד באיחור.

הורי לא היו דתיים, אבל היו שומרי מסורת כמו רוב היהודים במעמדם. חגגנו כמובן את החגים. אהבתי במיוחד את הפסח. הסדר הראשון היה תמיד אצלנו, ביחד עם הדודים (דודתי עבדה תמיד עד הרגע האחרון), לעומת זאת את הסדר השני - תמיד אצלם. יותר מכל אהבנו עם ארנה לישון אחת אצל השנייה ותמיד חיפשנו לכך סיבה. סדרי פסח היו אכן סיבה מצוינת. הם היו נגמרים מאוחר ואנחנו טענו, שאחרי 4 כוסיות אנחנו קצת שיכורות.

והיה פורים. התחפשות שלי היו תמיד מיוחדות ויפהפיות. לאימי היו "ידי זהב" וגם המצאות מקוריות. בכל תחפושת הושקעה מחשבה ועבודה רבה. לעתים אימי נעזרה ביצירה כזאת בציר, ידיד משפחה.

ביום הכיפורים הלכנו לבקר את ההורים בבית הכנסת (אכלנו, גם אכלנו). עד היום אני זוכרת את האווירה המיוחדת, כאילו שאני יכולה היום להריח את ריח הבושם של הגבירות הנכבדות והמגונדרות.

בסוכות נבנתה על המרפסת סוכה, עמלנו קשות על הקישוטים ובשמחת תורה רקדנו בבית הכנסת עם דגלונים, בהם היה באמצע חלוציק נפתח ובו מנורת שבעת הכנים ומעל הדגלון נר דולק.

בחנוכה היתה חנוכייה דולקת בחלון ואנחנו, הנכדים, הלכנו לסבתא רוזייה לשחק בלוטרריקה - LOTERYJKA (משהו כמו בינגו) ואכלנו תפוחי אדמה בקליפות עם דג מלוח.

אני משערת, שחגגנו חגים יהודיים נוספים, אלא שאינני זוכרת אותם. היו גם חגים נוצריים, אותם בילינו עם מכרים פולניים וחגים לאומיים, אותם ערכנו בבית הספר. כל חג וסמליו וחוויותיו המיוחדות.

2

אבי היה צלם. הוא ודאי למד את המקצוע בסטודיו של אביו. בזמנו של סבי שמו של הסטודיו היה "רִמְבְּראַנְדֵט", אבי שינה אותו ל-"וֶנוּס - VENUS". הסטודיו שכן בשדרה הראשונה - PIERWSZA ALEJA מס' 7. הבניין אחת-קומתי, שחציו זכוכית (לצרכי תאורה) היה בגינה (בתמונה הקרובה אני בכניסה לסטודיו, כאשר הורי מאחורי). הבניין עדיין עומד שלם וואצק, בביקורו בפולין, ביקר בו. היו בו תפאורות גדולות ומיוחדות, אשר שימשו רקע לצילומים - "נופי טבע יפהפים", רהיטים "עתיקים ומפוארים", זרי פרחים "ריחניים" ועוד אביזרים רבים. מסביב היו מנורות ענקיות לצרכי תאורה. על כל זה ניצח אבי. הוא היה מעמיד או מושיב את הקליינטים, דואג לרקע מתאים, היה מזיז אותם, מניח את הגפיים שלהם בתנוחה מתאימה, מסובב להם את הראש בזווית מסוימת, בעצמו זו אחורה, מסתכל בעין ביקורתית ומתקן פה ושם. זו היתה מלאכת ביום אמיתית. כאשר אבי היה סוף-סוף מרוצה, נעמד מאחורי המצלמה הענקית העומדת על שלוש רגליים ונכנס מתחת לבד שחור ואז... פקודה ראשונה: "לחייך, בבקשה". כאשר הוא היה מרוצה ממבט עיניו באי-הפקודה השנייה: "לא לזוז". ואז לחיצה, קליק, הבזק אור מסנוור ו... "תודה" הגואל. לפעמים אהבתי לשבת בפניה ולהסתכל, במיוחד, כאשר

היתה זאת כלה מגונדרת או משהו או מישהו מיוחד. בחלק השני של הסטודיו היה המשרד וחדר החושך לפיתוח התמונות. אני זוכרת את הריח שבו ואת התמונות המתגלות לעט בתוך התמיסה בתבניות המיוחדות.

כאשר גדלתי ורציתי כסף, זה התרחש תמיד אצל אבי בסטודיו. אבא אף פעם לא שאל אותי למה אני צריכה וזה בניגוד גמור לאימי. הוא גם אף פעם לא סיפר על כך לאימי. פרנסתנו הנוספת באה ממפעל קטן (בפולין ד' אז קראו לזה בית חרושת) ליצור דיו וטוש. המפעל היה במרתפים בביתנו. בימים ההם דיו היה מצרך חשוב ביותר. את העט הכדורי טרם המציאו ועט נובע היה נדיר ויקר. כולם כתבו בדיו. ואיזה כתמים זה עשה במחברות - אסון ממש! אבל נחזור למפעל שלנו. שמו היה "ברבולין - BARWOLIN". הייתי יורדת לשם לעתים קרובות. דוודי בישול, ריח חריף של כימיקלים, אפלוולית ותקתוק של בקבוקים ובקבוקונים. טכנולוגיה לא היתה מפותחת עדיין והכל נעשה בידיים. אהבתי מאד להדביק את התוויות על הבקבוקים.

נושא הפרנסה לא הטריד אותי. בכל זאת במשפחתנו הנושא ריחף באוויר והיה בו משהו מפחיד ומאיים. התחושות התמוהות הללו נבעו ממערכת היחסים בין הורי. אימי ידעה היטב, שדודי הניו בעזרתה הנדיבה של סבתו, מרמה ומנצל אותנו. אימי לא יכלה להשלים עם המצב. כל הרכוש היה משותף (למעט מפעל הדיו). אימי לחצה על אבי, שיגבי, שלא ייתן את עצמו, שילחם. אבל איש כאבי לא היה מסוגל לכך. כפי שכבר ציינתי, הוא היה מוכן לוותר, לוותר על הכל, רק שיהיה שקט ושלוש-בית. ידעתי שהורי רבים, אבל אף פעם לא בנוכחותי. רק פעם אחת ראיתי וזו היא אחת החוויות הקשות של ילדותי. אבי חזר הביתה וכנראה אימי התחילה ללחוץ עליו. אבי התישב בכורסה אשר עמדה בפינת החדר, המגבעת עדיין בידי. הורי לא הרגישו בי. פתאום ראיתי את אבי מועך את המגבעת וזועק: "אינני יכול יותר". אבי זועק? זה כאילו לא אבי. אחוזת פחד ברחתי מהחדר. לעולם לא דיברתי על כך עם איש.

לסיום הפרק הזה אני מרגישה חובה מוסרית לספר על דודים אלה. דודי הניו (הנריק) היה מבוגר בשנתיים מאבי. הוא היה נשוי לדודה גוצ'ה - GUCIA והיו להם שני ילדים. הבכורה סְטֵלָה - STELA היתה מבוגרת במספר שנים מוואצ'ק. היא התחתנה לפני המלחמה עם עורך דין גיבן אֶדְקָ קְרִימולוֹבְסְקִי - ADEK KRYMOŁOWSKI בניגוד לרצון הוריה. סְטֵלָה אהבה אותו מאד. היא נורתה על ידי איש ה-ס.ס. ברחוב בגטו הקטן בצ'ינסטוכוב. בעלה, למרות מומו, נשאר בחיים, אחרי המלחמה הקים משפחה חדשה ובניגוד לוואצ'ק ואלי, היה מספיק פיקח למכור רבע מהבית שלנו כיורש אשתו. בן שני של דודי זבישיו - ZBYSIO, נפטר ממחלה זיהומית, נדמה לי מדיפטריה, בהיותו כבן 4.

אחרי מותו לדודי נולד בן טדזיו - TADZIO. הוא היה בן גילי, נער יפהפה. היינו יחד במחנה. יומיים לפני השחרור הוא נשלח באקציה האחרונה לבוכנוואלד ולא חזר. רוב הזמן המשפחות שלנו היו "פרוגזי" ולא קיימו שום קשרים ביניהן, למרות שהם גרו קומה מעלינו.

זיכרונות ילדות... כאשר התחלתי לכתוב היתה לי הרגשה, שאינני זוכרת דבר. הרגשתי שעלי לצלול עמוק, עמוק לתוך האפילה על מנת לדלות מהחשיכה "פניני" זיכרון. היום

זיכרון רודף זיכרון. מה לכתוב! על מה לוותר על מנת לא להפך לנודניקית?
 אימי היתה בעלת טעם מעודן וידיים זריזות מאד. הבית שלנו היה מלא מעשי-ידיה:
 ווילונות ארוכים, כיסויי-מיטות, מפות שולחן, כריות. אהבתי מאד ללכת עם אימי
 לקניות. הייתי תמיד מלאה התפעלות, איך בחנות בדים עמוסת אצטבאות מלאות, אימי
 ידעה לבחור את הבד היפה ביותר, כי לא היה לי ספק, שאכן היא בתרה את הבד היפה
 מכולם. אבל יותר מכל אהבתי ללכת עם אימי לחנות כובעים. אימי מול מראה,
 הכובענית מביאה ערימות של קופסאות עם כובעים ואימי מודדת ומודדת. ואני יושבת
 ומסתכלת בהערצה. לאחר בחירת הכובע, באה בחירת הקישוט, עניין מסובך לא פחות.
 נוצות, סרטים, פרחים, מלמלות - אלפי אפשרויות. ושוב פלא - איך אימי בתרה את
 הקישוט היפה והמתאים ביותר. אחר כך בא התענוג הגדול ביותר: הכובענית היתה
 אומרת: "עכשיו נמדוד כובעים לגברת הצעירה" והיתה מביאה ערימת כובעים ואני
 מדדתי ומדדתי, כמובן רק בשביל הכיף. מי יודע! אולי מזה נובע יצר ההתגנדרות שלי.
 בחנות נקניקיות או בחנות עוגות קרם המוכרות היו אורזות חבילה מיוחדת עבורי,
 קושרות בסרט יפה ותולות לי אותה על כפתור המעיל. כל זה כי הייתי ילדה חמודה,
 חביבה ומנומסת.

לאימי היה חשוב ביותר, שאכן אהיה כזאת - ילדה
 למופת: נקייה ומסודרת, קידות, לנשק למבוגרים את
 היד, תמיד לענות יפה וכמובן להיות תלמידה מצטיינת.
 כל זה לא היה מטרד וודאי לא סבל, להפך - כנראה כבר
 אז הרגשתי שיש פה הרבה רווחים משניים והרבה אהבה.
 אכן תמיד אהבו אותי וגם אני אהבתי.

עד עכשיו כתבתי על המשפחה, אבל תמיד היו חיים
 עשירים גם מחוץ לבית. הייתי יצור מאד חברתי. חברות
 היו חלק בלתי נפרד מחיי. כילדה אהבתי לשחק ולא רק
 בצעצועים. מחבואים, "חנות מכולת", קלאס, משחקים
 בערמונים ועוד ועוד. לצערי לא תמיד הרשו לי לרדת
 לחצר. אימי מאד הקפידה על "חברות טובות", גם כאשר
 גדלתי יותר.

על יומי הראשון בבית הספר העממי כבר כתבתי. בהמשך
 הייתי תמיד תלמידה למופת. היתה לי מורה - מחנכת,
 אותה אהבתי והערצתי.

אני עם ההורים - 1938

בתקופה זאת של חיי לא היה לי שום ספק שאהיה מורה, תוך הזדהות מלאה עם מורתי.
 שמה היה גבי אבנר - PANNA AWNERÓWNA. היא היתה רווקה, כבר לא צעירה,
 גבוהה, נאה, בעלת שער לבן-כסוף, עם תספורת נערית, דבר נדיר בזמנו. יש להניח,
 שההנאה, אותה אני חווה עד היום בלימודים, היא בזכותה.
 ואי-אפשר לסיים את הפרק מבלי להזכיר את הטקס המקודש והמעוש של שתייה
 יום-יומית של שמן דגים - TRAN. כל בוקר בליעת כף של נוזל שמנוני ומגעיל זה למען
 הבריאות, למען עצמות חזקות. כך לפחות האמינה אימי, כמו יתר האימהות היהודיות.

צ'ינסטוכוב - CZĘSTOCHOWA

עיר מולדתי - צ'ינסטוכוב! אי-אפשר לכתוב זכרונות מבלי לתת לה מקום הראוי. אני חושבת עליה באהבה ובשינאה, נמשכת ודוחה, שייכת וזרה, מתגעגעת ונרטעת, אבל תמיד כל הזיכרון מעורר התרגשות עמוקה.

עד כמה שידוע לי, מספר התושבים בצ'ינסטוכוב לפני המלחמה היה בערך 150.000, מזה כ-25.000 יהודים. פרסומה וחיבתה לא עמדו בשום יחס לגודלה. בצ'ינסטוכוב היתה הכניסיה המפורסמת, אחת החשובות ביותר לנצרות, **יאסנה גורה - JASNA GÓRA**, בתרגום "ההר הבהיר" (לא מזמן אירחנו בתחנה פרופסורית צעירה מארה"ב. היא הדור השלישי בארה"ב מוצאה פולני ונשואה ליהודי. כאשר אמרתי לה שאני מצ'ינסטוכוב התרגשה ואמרה: "או! מעיר הקודש!"). הכניסיה יאסנה גורה עמדה ברוב הדרה על גבעה רמה, אשר בקצה השדרה הראשית. פרסומה בא הודות לתמונתה של מריה הקדושה, הקרויה "מריה הקדושה השחורה מצ'ינסטוכוב", אשר לפי המסורת חוללה נס גדול ועצרה את הפלישה השוודית. האמונה ביכולתה לחולל ניסים נמשכת דורות על דורות עד היום באותו להט ובאותה עצמה. ביום חגה "בוֹז'יה ציאלו - BOŻE CIAŁO" ("הגוף האלוהי") היו מגיעים לעיר מכל קצווי פולין מאות אלפי עולי רגל. הרחובות היו מלאים תהלוכות צבעוניות עם דגלים, תזמורות, שלטים. המוני אנשים בתלבושות עממיות זרמו לכיוון אחד - **ליאסנה גורה**.

כל זה נשמע מרשים, אבל עבור היהודים היו ימי חג אלה ימים קשים מאד. בגלל אופיה הדתי היתה צ'ינסטוכוב עיר אנטישמית במיוחד. האלימות היתה גדולה ומסוכנת, במיוחד בחג הזה. אנחנו הילדים ובני הנוער היהודיים היינו מנהלים "קרבות" רחוב, אבל למען האמת, פחדנו מאד. הנערים הגויים היו זורקים עלינו אבנים, היו מתקרבים אלינו, דוחפים, "שמים רגליים", מכניסים מכות וצועקים: "יהודונים מצורעים! יהודים לפלסטינה!" ועוד מילות גנאי גסים. "המלחמות" האלה היו חלק בלתי נפרד מנעורי.

יש לי הרבה זיכרונות סביב יאסנה גורה, גם יפים מאד. הודות למיקומו הטופ וגראפי המקום שימש אתר נהדר לגלישה על מזחלות. כמעט בכל בית היתה מזחלת, לפחות אחת, מאוכסנת במשך הקיץ על "הבוידעם" - עליית הגג (כמו ששכנו שם הרבה "אוצרות" מסקרנים). בחורף, כאשר העיר כוסתה שלג במשך חודשים (נובמבר - מרץ), הילדים ובני נוער בילו שעות בגלישה. היה זה מחזה עליו ומרנין. היינו סוחבים את המזחלת בחבל במעלה הגבעה, לאורך השדרות ולמעלה, לרגלי הכנסייה היינו מתיישבים על המזחלת, לפעמים לבד, לפעמים עם חברה ו... מתגלשים במהירות עצומה לקול צחוק וצהלות שמחה. המסלול היה ארוך וכך גם גודל ההנאה.

ואם כבר מדובר בתענוגות החורף, אז אי-אפשר שלא לספר על המחליקיים. לכל ילד ונער היו מחליקיים. זה ספורט, שקייב נעליים מיוחדות וגם תלבושת מתאימה, ז"א סְוֵיטֵר, כסיות, כובע עם מגיני אוזניים, שאל, אשר אמור היה להתעופף בזמן החלקה, גרביים - כל זה בצבעים תואמים, אופנה שלמה. במגרשי הקרח היו מלתחות להחלפת הנעליים ולגנדור. על מגרש הקרח, לצלילי מוסיקה, היו מחליקים המונים, מי לבדו, מי בזוגות ואף יותר. היו כאלה שזזו בקושי, היו כאלה שנפלו כל רגע והיו גם אמנים של ממש. אני,

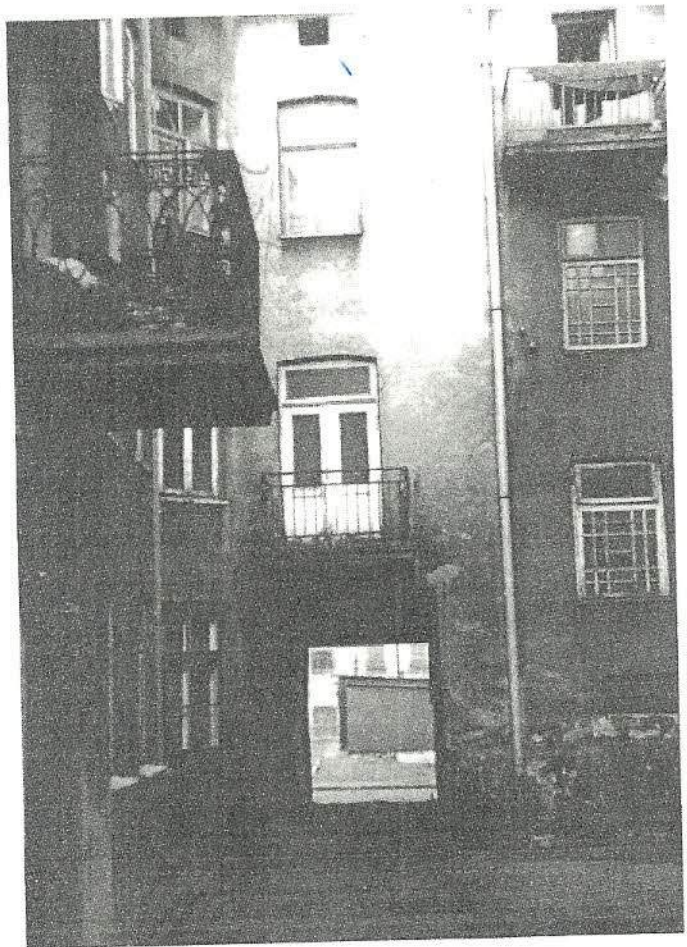
כרוב המחליקים, לא הייתי שייכת לא לאלה ולא לאלה, הייתי מחליקה לא רע, אבל מה שחשוב - נהייתי מאד.

כאשר אני מתיישבת לכתוב אני מתלבטת, האם להמשיך בזיכרונות ילדות או להתקדם. למען האמת, קצת קשה לי להיפרד מהילדות ובנוסף להתקדם פירשו להתקרב לשואה וזה קשה מאד.... אולי עוד קצת מפירווי הזיכרונות.

הייתי ילדה רזה מאד. לפי דעתה ודאגותיה של אימי, הייתי ילדה מחוסרת תאבון (היום קשה להאמין), אַנְמִית וחלשה. היום אני יודעת בבטחה, שהייתי ילדה ללא בעיות בריאות, עובדה - עמדתי בכל תלאות השואה. ואולי בזכותה של אימי, הודות לטיפולה המסור, היה לי הכוח לעבור את כל שהתרחש בהמשך.

אין סוף לזיכרונות, צריך לשים נקודה. הפרק "צ'ינסטוכוב" יישאר קצר. מספר מילים על נסיעה לפולין. להנייק, רְנִיָה וואַצֶק לא היו שום לבטים. לְרִנִּיה ולהנייק ברור, שלא רוצים לנסוע לשם לעולם, וואַצֶק מוכן לנסוע כל שנה, עבורו זה מין סגירת מעגלים. ואני... רוצה ולא רוצה, אולי פעם...

הרבה פעמים סיפרתי בבית הספר ובמוסד החינוכי, לקראת יום הזיכרון לשואה ולגבורה, על מה שעבר עלי. אני מספרת ואני חוזרת לשם... חוזרות תחושות האימה והפחד. נסיעתו של ערן לפולין היתה עבורי חוויה מיוחדת. היה לי חשוב ביותר, שערן יבקר בביתי בצ'ינסטוכוב ברח' וורשאבסקה 32. ואכן הוא היה שם, גם בדירה... אבל היום זו סתם דירה בה גרים אנשים ואין זכר לבית משפחתי ולילדות שלי.

החצר הפנימית של הבית - היום

המלחמה

1. 1939 - 1942

קודם כל ברצוני להדגיש שוב ושוב, שאינני מתיימרת לעלות בכתב מסמך היסטורי, מחקר או תעודה. אלה פשוט זיכרונותי. יש דברים שאני זוכרת היטב, כך לפחות נדמה לי. ויש וודאי דברים רבים מאד, שנמחקו מזיכרוני, שאינני רוצה לזכור. אולי לשכוח (קצת) זה מין של מנגנון הגנה המאפשר לי לחיות, לחיות חיים מלאים, להנות מאין-סוף דברים והמון, המון לאהוב.

את הקיץ 1939 כמעט אינני זוכרת. לא נסענו לכפר. נשבו כבר רוחות המלחמה. כל המבוגרים עסקו בפוליטיקה. כולם ניבאו את העומד להתרחש, מפות, ויכוחים, פרשנויות, דעות. כולם היו חכמים, כולם... אבל איש לא ידע ואיש לא העלה על הדעת מה באמת עומד לקרות. יש משהו אופטימי בטבע-אנוש ואכן השלינו את עצמנו...

ואני הייתי נערה בת 13, עסוקה ב"דרמות" של נערה בראשית התבגרותה, המחכה להתחלת שנת-לימודים חדשה, אשר, כנהוג בפולין, היתה אמורה להתחיל ב-3 לספטמבר. אבל שנת-לימודים זאת לא נפתחה.

ב-1 בספטמבר (נדמה לי, שהיה זה יום שישי) התעוררנו לקול צפירה המיילל ומחריש אוזניים. קפצנו בבהלה מהמיטות. הרדיו הודיע על פרוץ המלחמה ועל הפלישה של צבא גרמניה לפולין. ההודעות מלוות בנאומים פטריוטיים חוצבי להבות בנוסח: "נשמיד ונפורר את האויב". האימפריה הפולנית עמדה לפני ניצחון מוחץ, אבל הצבא הפולני הוא זה שהתפורר כמעט ללא קרב, למעט הגנה על עיר הבירה ווארשה, קרב בו היתה גבורה והקרבה, בעיקר של האזרחים. אבל הקרב היה אבוד מראש. בצמרת המדינה היתה בגידה מבישה.

ציניסטוכוב שוכנת קרוב לגבול הגרמני. תוך מספר שעות הצבא הגרמני הכובש צעד ברחובות העיר. אנשים התחילו לברוח. לאן? מזרחה. בתמימותם הרבה האנשים האמינו, שהנחשול הגרמני הזה ייעצר. וכך ברחובות התחיל זרם אדיר של הבורחים. מראה מפחיד. עגלות וכרכרות עמוסות מטלטלים, המוני אנשים צועדים סוחבים ילדים וחבילות. כעבור יום אותו זרם חזר, עייף ותשוש.

אימי ההגיונית החליטה שאנחנו לא זזים מהבית. מכיוון שמשעות הבוקר נשמעו הדי יריות והתפוצצויות, הסתתרנו במרתף. בשעות הערב חזרנו הביתה.

מיד עם כיבוש העיר הגרמנים הבהירו בצורה חת-משמעית (עדיין לא רק ליהודים) מהו השלטון הגרמני. כבר למחרת כל תושבי העיר נצטוו להתרכז בכנסיות, שם נסגרו, נשים וילדים ובנפרד גברים. נשארנו סגורים בצפיפות איומה, ללא אוכל ושתייה, בפחד איום מה עומד לקרות, עד שעות הערב. במשך כל השעות הקשות האלה נשמעו יריות. כאשר שוחררנו וחזרנו הביתה, ראיתי גופת גבר שרוע על המדרכה מול ביתנו, הגרמנים ירו בו. זה היה אדם מת הראשון, אשר ראיתי בחיי. אינני יודעת מי זה היה, אבל תמונתו עומדת נגד עיני עד היום, כאשר אני נזכרת בו.

הגברים חזרו באותו ערב מאוחר יותר.

מיום זה ועד הקמת הגטו ב-1942 החיים כאילו התנהלו כהרגלם, אבל באוויר רבצה

אימה ופחד. היו גזירות רבות. קודם כל בתי הספר כלל לא נפתחו (ואכן כאן נפסקה השכלתי הפורמלית). כעבור מספר חודשים המורים שלנו התארגנו והקימו חוגים להמשך הלימודים. החוגים התקיימו בבתי פרטיים וכמובן היו בלתי-לגליים. בעד הלימודים צריך היה לשלם וזה לא היה פשוט. המצב הכלכלי היה קשה מאד. העסקים היהודיים החרמו. כל יום הביא עמו תקנות, חוקים ובעיקר מגבלות חדשות, אשר התפרסמו במודעות גדולות על הקירות. הוכרז עוצר לילה, המודעה: "כל מי שימצא מחוץ לביתו אחרי השעה 8 בערב יירה". אנשים היו חייבים לעבוד במקומות חיוניים עבור הגרמנים ורק מי שעבד קיבל ארבייטסקארטה - ARBEITSKARTE (כרטיס עבודה) ורק למי שהיתה ארבייטסקארטה קיבל תלושי מזון דלים. החרמות רכוש היו בלתי פוסקות-פרוות, תכשיטים וכו'. עם ההודעה היה צריך להביא את הדברים למקום האיסוף. אי-ציות - פירושו מוות!

הייתי נערה צעירה, חברי וחברותי היו סביבי והמשכנו לנהל את חיינו על הצד היפה האפשרי בתנאים הנתונים. כמובן, שלמדתי בחוגים. אימי אמרה: "לא נאכל והלינקה תמשיך" (לימודים - ערך עליון). ככל נערה התחלתי לדאוג לחיצוניותי. בעבר אימי היתה נאלצת לקרוא לי בחזרה מהמדרגות, כאשר יצאתי מהבית ואומרת: "לא יוצאים מהבית בלי להציץ במראה". ארנה זכרה, שהייתי מורחת את פני במרגרינה (קרמים כבר לא היו) ויוצאת למרפסת להשתזף ואכן הייתי ניראת כאילו חזרתי מכפר.

בילינו במסגרת המגבלות, אשר נכפו עלינו על יד הגרמנים וסה"כ חיינו היו עשירים ומלאי תוכן. אבל המלחמה נמשכה, הגרמנים המשיכו לנצח וסביבנו חגורת האימה המשיכה להתחדק.

2. הגטו הגדול

ב-9.4.1942 הוקם הגטו הגדול. כל יהודי העיר והסביבה נצטוו תוך זמן קצר לעבור לשטח מוגדר. וכך אלפי יהודים הוכנסו לתחום מצומצם, סביבו גדר-תיל. אני זוכרת המוני אנשים מחפשים מקום לגור בו. למזלנו ביתנו היה בתחום הגטו. דוד הנריק וארנה נכנסו לגור אצלנו, אבל רק לזמן קצר ועל כך ארחיב בהמשך. זה סיפור חשוב, כי הודות לו בתקופה הזאת נשארתי בחיים.

מתחום הגטו אסור היה לצאת ולפולנים אסור היה להיכנס. כל יהודי היה חייב לענווד על זרועו השמאלית סרט לבן עם מגן דוד כחול. זה אמור היה להיות סמל ההשפלה. באוויר שררה אימה ופחד. הגטו הפך להיות מין מדינה קפקאית. היה ממשל יהודי - היונדנראט - JUDENRRAT ובראשו מר קופינסקי - KOPINSKI (אביו של חברי האהוב אדשי -

ADAS). היתה זאת מאין אוטונומיה, עם סמכויות די רחבות ואפילו עם משטרה יהודית. כל המנגנון הרחב הזה שירת את הגרמנים וביצע את כל הפקודות והצווים. אינני רוצה להתייחס לשיתוף פעולה זה. דגם הגטו שלנו היה כדגם אחיד לכל המקומות בהם היו יהודים. היום, כאשר אני מתרגמת עדויות מפולנית לעברית עבור "יד ושם", אני נדהמת עד כמה דומים היו גורלות היהודים, אשר עונו והושמדו בדיוק באותה השיטה בכל מקום הכיבוש הגרמני. בנושא זה נערכו אלפי מחקרים ונכתבו אלפי ספרים. קיימים חילוקי דעות עמוקים בקשר לתפקידו ותפקודו של היוֹדֵנְרֵאט. ההיסטוריה תשפוט. מר קופינסקי עצמו, יו"ר היוֹדֵנְרֵאט בְּצִיִּנסְטוֹכוב, התאבד.

בביתנו היה צפוף מאד. וואַצק ישן במטבח, אני עם הורי בסלון. היה מחסור גדול בכל הנחוץ לחיים, אבל היינו עדיין כולנו ביחד וכאילו שמרנו על סדרי חיים סבירים. צינסטוכוב בנויה על שתי גדות הנהר ווארטה - WARTA, אחד הנהרות הגדולים בפולין. לעולם לא הרשו לי לשחות בו, גם לא לוואצק. היו לכך סיבות רבות, העיקרית - סכנת הטביעה. ואכן כל קיץ היו מקרים רבים של טביעה. רק לעתים רחוקות הזדמנתי לשם. האזור היה כאילו מחוץ לתחום לנערות "מבית טוב" כמוני. לא כך בימי הגטו. קטע קטן של הנהר נכלל בתחומו. המקום, עם שרידי הירק המסכנים, הפך למקום מפגש ובילוי לצעירים. היה זה מין "במקום" לטיילת בשדירה השנייה - DRUGA ALEJA, המקום המדויק "מתחת לשעון" - POD ZEGAREM" מלפני המלחמה, שם לפנות ערב התאסף כל הנוער. אלא שאז התפזרנו בשעה 8 מפתח המורים, פה בגטו אותה שעת ההתפזרות, אבל כאן היתה זאת שעת העוצר עם איום המוות.

מכל מקום, פה על הפיסה של שפת הנהר קיבלתי את הנשיקה הראשונה, נשיקה אמיתית. לבחור קראו מיכאל - MICHAŁ. אינני זוכרת עליו דבר, אפילו לא את שם משפחתו. הוא לא היה בן עירי, אלא הגיע לגטו עם המגורשים. כמובן שהוא היה מקסים, גבוה בעל עיני תכלת. התאהבנו, אבל לאהבה זאת לא היה סיכוי, היא נבלעה מהר מאד בתוך הזוועות.

עם הקמת הגטו הגרמנים החרימו בית, אשר גבל עם הגטו, אבל למעשה היה מחוץ לגדרות התיל והעבירו לשם את בעלי מלאכה הטובים ביותר: חייטים, יוצר נעליים וכיו' יחד עם המשפחות. כל אלה שירתו את הקצינים הגרמניים ומשפחותיהם. להצליח לגור שם - היה נראה כחלום. היתה תחושה שלמתגוררים שם לא נשקפת שום סכנה (הלא הם נחוצים ויש להם קשרים עם גרמנים חשובים). שנית, הדירות היו יפות ומרווחות, ללא השוואה לתנאים בגטו. אומנם ליהודים המתגוררים כאן מותר היה ללכת רק לגטו, אבל לפולנים מותר היה להיכנס לבית זה, ז"א היה קשר רשמי עם העולם. גם מצבם הכלכלי לאנשים אלה היה טוב. בקיצור גן העדן לעומת החיים בגטו. הבית היה בשדירה הראשונה 14 - PIERWSZA ALEJA ובקיצור אמרו: "במספר 14 - POD CZTERNASTKĄ". דודה סאלה, אשר תפרה חזיות ומחוכים גם לנשות הקצינים הגרמניים, הפעילה את קשריה ואכן עברה לבית זה. זה היה נחשב לשיא של מזל.

כפי שכבר ציינתי, בגטו כולם היו חייבים לעבוד. לי סידרו עבודה במשרד של ט.א.ו.ז. - T.O.Z., מין קופת חולים יהודית, אשר לפני המלחמה שירתה רק עניים. היתי עוזרת לפקידה הראשית, מארישיה גוטמן, בהמשך זילְבֶּרְגֶּר - MARYSIA GUTMAN

ZILBERBERG - היא היתה כבר אשה נשואה, אבל למרות הבדלי גיל, נרקמו בינינו יחסי ידידות עמוקים, אשר נמשכו שנים רבות, במחנה, בצי'נסטוכוב אחרי השחרור וגם עם הפגישה המחודשת בארץ.

כפי שכבר ציינתי, בגטו הגדול חלה על כל יהודי חובה לענווד סרט לבן עם מגן דוד, כמו כן חל איסור חמור לצאת מגבולות הגטו. אם נתפסת מחוץ לגטו בלי סרט - פירושו מוות בטוח. והנה עוד חוויה מיוחדת ומפחידה: בתקופה זאת היה לי זיהום בתבור עם הפרשה מוגלתית. הטיפולים המקובלים לא עזרו. להורי נודע, שלעיר הגיע רופא מפורסם, אשר המציא משחת פלאים נגד זיהומים. הורי השיגו את כתובתו, אבל התעוררה בעיה איך להגיע אליו (הוא היה פולני וכמובן חי מחוץ לגטו). הורי החליטו החלטה קשה, אמיצה ומסוכנת - צריך להוריד את הסרט, לצאת מהגטו וללכת אליו. עד היום אינני מבינה למה הורי החליטו, שאלך עם אבי (המשימה היתה מתאימה יותר לאימי). לפנות ערב, עם רדת החשיכה, הורדנו שנינו את הסרטים ויצאנו למסע המסוכן. הרופא גר רחוק מהגטו. צעדנו זקופי הקומה וכאילו בביטחון, רק לא לעורר חשד, רק לא לפגוש מכר העלול להלשין. והלב דפק כמו משוגע מרוב פחד. הרופא הזקן והחביב בדק, מישש, הריח ואמר: "ייהיה בסדר", שלף את משחת הפלאים (קופסה כחולה קטנטונת), במקל זכוכית ארוך הכניס טיפה מהמשחה לתוך התבור וביקש לחזור למחרת. היינו מיואשים. אבי החליט עוד החלטה מסוכנת - לגלות לאדם זר זה את סודנו וסיפר לו שאנחנו יהודים ושבואנו אליו מסכנת את חייו. אבי התחנן, שימכור לנו קצת מהמשחה, הרופא גילה הבנה, אבל באופן חד-משמעי הבהיר שאסור לו לתת את המשחה (אולי הוא היה מראשוני הממציאים של פניצילין?). וכך המשכנו את מסענו המטורף לרופא. אינני זוכרת כמה זמן זה נמשך, אבל אני זוכרת היטב את ההליכה המפחידה ברחובות חצי-ריקים והחשוכים. כמו כן אני זוכרת את תחושת האושר כאשר היינו חוזרים הביתה בשלום ואת אימי, שאימה עדיין בעיניה.

משחת הפלאים אכן עזרה והבראתי לגמרי.

החיים בגטו הגדול היו סוערים מאד. קודם כל צפיפות איומה בכל מקום, בבית, ברחובות, בחצר. בכל מקום רעש, אפילו בביתנו, למרות הנימוסים, עליהם אימי הקפידה תמיד. ומחסור... מחסור במזון, מחסור בכסף, מחסור בכל הדברים הפשוטים ביותר, הנחוצים לקיום סביר. אבי הלך יום יום לעבודה בסטודיו שלנו לצילום, אשר נשאר בתחום הגטו. אבי לקח אפילו שותף מר דיאמנט - DIAMANT, צלם מעולה. משפחת דיאמנט הגיעה לגטו עם זרם הפליטים, אינני זוכרת מאין. לצערנו מומחיותו של מר דיאמנט לא הועילה, פרנסה לא היתה, לאנשים היו דאגות אחרות, מאשר להצטלם. על משפחת דיאמנט לא שמעתי יותר. יש להניח שכולם הושמדו.

הצד הקשה ביותר בחיי הגטו היו הגזירות. מיום ליום וגזירות קשות יותר, מתוחכמות יותר, אכזריות יותר. יום-יום וקרבות חדשים. ובאוויר - אימה. ובכל התנאים המטורפים אלה, אנחנו הצעירים ניהלנו חיים מלאי תוכן. את הלימודים כבר הזכרתי, אכן למדנו, שיעורים, מבחנים, הצלחות וכישלונות - כאילו הכל רגיל וכאילו בקרוב עומדים לחזור לבית הספר... ובילויים, בילויים ושוב "כאילו" רגילים:

מסיבות, ריקודים, מפגשים, אהבות, אבל בעיקר שיחות וויכוחים על נושאים שברומו של העולם - ערכים, פילוסופיה, ספרות ושירה.

יום הולדתו ה-16. יום-הולדת האחרון אותו חגגנו בחיק המשפחה, עדיין שלמה. אבל ברצוני לספר על מתנה, אותה קיבלתי מחברותי-ספר. לא סתם ספר, ספר שירים מובחרים של משורר פולני אהוב עלינו במיוחד - יוליאן טווימ - JULIAN TUWIM. ושוב - לא ספר רגיל, אלא ספר אשר הועתק ביד על ידי חברותי, שידעו היטב מה הם השירים האהובים עלי ביותר. גם העטיפה היתה מעשה ידיהן של חברותי. הספר כולו היה בצורת לב מקטיפה אדומה ועליה איחולים רקומים. עם פרוץ האקציות ניסיתי להציל את הספר היקר הזה, אבל הוא אבד, כמו שאבד הכל.

אני ממש לא זוכרת איך וואצק עיצב את חייו בתקופה זאת. יש להניח, שגם הוא - "חיה חברותית" עד מאד, ידע לצקת תוכן לתוך חייו של גבר צעיר בכל התווה ובהו השורר מסביב.

כפי שאפשר לחוש, חיינו התנהלו כאילו בשני קווים מגבילים - מצד אחד במשפחה ובין החברים ניסינו לתת להם אופי של "נורמליות", מצד שני בחוץ - האַימה והפחד, החודרים מכל הצדדים יומם וליל.

וכך זה היה עד יום כיפור 1942.

3. חיסול הגטו הגדול

יום כיפור 1942. בוקר של אותו היום המקולל. בשעות הבוקר כאילו דבר לא השתנה מיום כיפור שלפני שנה. שקט. מעט מאד אנשים ברחובות. אינני זוכרת אם הורי התכוונו ללכת לבית הכנסת. אינני זוכרת בעצם איפה התפללו בגטו הגדול, אצלנו בבית לא היתה לזה חשיבות מיוחדת. אבל את היום הזה לא אשכח לעולם, כמו שלא ישכחו אותו רבים מניצולי השואה ולא בניסטוכוב בלבד (ציינתי כבר שלגרמנים היתה שיטת השמדה אחת, אותה הפעילו בכל המקומות). באותו יום התחילו האקציות, חיסול הגטו הגדול ומשלוחים למחנה השמדה טרֶבלינקה - TREBLINKA.

בבוקר החלטתי, שאת היום אבלה עם אָרנה בבית דודתי סאלה, בית שמחוץ לגבולות הגטו, וזה למרות שלהגיע לשם היה מסובך ומסוכן. היה צורך להוריד מהזרוע את הסרט הלבן עם מגן דוד, לחמוק מהר מהגטו ומהר להיבלע בתוך בית הדודה. החלטה הזאת בעצם הצילה את חיי, לפחות בשלב זה.

דירתה של דודה סאלה היתה בקומת קרקע, דירה גדולה מאד, שלפני המלחמה שימשה כמחסנים, אבל הדודה הפכה אותה לבית יפה וחם.

אינני זוכרת מתי זה התחיל. בהתחלה הגיעו שמועות שהגטו מלא אנשי גסטאפו וה-ס.ס. - S.S. דרך החלונות ראינו, שהגטו מוקף. הורגשה תכונה מיוחדת וחשודה. היה ברור שלא אוכל לחזור הביתה. באותו זמן תלו על קירות הבית הזה מודעות גדולות, שכל מי

שלא כלול ברשימת הדיירים והעובדים כאן בבית, חייב להתייצב אצל הגרמנים. לפי דברי וואצק, לא במקרה הלכתי באותו יום לבית הדודה. לדבריו בגטו היתה הרגשה, שמשוה עומד לקרות. אימי דאגה לסַדֵּר את כולנו וכך הוחלט, שאני אגיע לדודה, וואצק יסתתר בבית-חרושת "הורוביץ" - HOROWICZ, בו עבד. היה זה בית חרושת גדול למוצרי ברזל (אינני זוכרת מה בדיוק יצרו שם). בזמן הכיבוש הגרמנים החרימו אותנו, כמו שהחרימו את כל הרכוש היהודי והמשיכו להפעילו. עבדו שם גם יהודים. משפחת רייזמאן - RAJZMAN היו שותפים בבית-חרושת זה. עם משפ' רייזמאן היו לנו יחסים קרובים ומיוחדים. הורינו היו ידידים, בנם הצעיר דאָדֶק - DADEK היה בן גילי (הוא נהרג כפולני במרד הווארשאי), אבל מערכת יחסים מיוחדת היתה בין וואצק ובין בנם הבכור מוֹטֶק - MOTEK, היתה זאת ידידות, אשר נמשכת לאורך שנים, מהילדות ועד היום הזה. מוטק היה אצלנו בן-בית והיה חלק בלתי נפרד מילדותי. הייתי צעירה ממנו בחמש שנים (כמו מוואצק), היה לו עניין בי, בשיעורים שלי ולא פעם הגן עלי מפני "התאכזריות" של אחי הפרחח והיה לי כעוד אח גדול וטוב.

עם פרוץ האקציה, האנשים אשר היו בבית-החרושת נצטוו להגיע ל-"מַטְאֵלֶורְגִיה", בית חרושת עזוב, אשר במְגֶרְשֵׁי הגרמנים אספו את האנשים המיועדים להישארות במקום. וואצק, מוֹטֶק, דָּדֶק ומר רייזמן עלו עוד קודם לעליית הגג של המפעל על מנת לסדר מְסִתוֹר, כי במפעל הסתתרו הרבה נשים, ילדים וזקנים. עד שהארבע־עֶגְמְרו לסדר את המְסִתוֹר, כל האנשים עברו כבר ל-"מַטְאֵלֶורְגִיה" וכאשר וואצק הגיע לשם והציג את התעודה שלו, בה היה כתוב, שהוא סטודנט, איש גסטאפו קרע את תעודתו וציווה עליו ללכת לְמִשְׁלוֹחַ. בדרך, כאשר עבר על יד בית-החרושת "הורוביץ", בשנייה של תושייה בלתי רגילה, וואצק קפץ ודרך נס הצליח להיכנס פנימה. כך ניצלו חיינו. הורִי סידרו לעצמם מְסִתוֹר בסטודיו שלנו לצילום. עד כמה היינו כולנו תמימים! הורי הכינו לעצמם כמות קטנה של מים ומלאי קטן של מזון, בתקווה שכעבור מספר ימים יחזרו אל חיי הגטו הקודמים.

האקציות התחילו למחרת יום כיפור. הגרמנים, ברוב רְשֵׁעוֹתָם, אֶפְשָׁרו ליהודים להתפלל באותו יום כיפור, על מנת לא לעורר שום חשד.

בביתה של הדודה היו דיירים נוספים: דודה רְגִינְקָה - REGINKA, אחותו של דוד הָנְרִיק והעלמה רוֹזִיָה - RÓZIA, אחת העובדות של דודה סאלה, אותה היא אהבה והעריכה במיוחד.

דודה רְגִינְקָה היתה אישה מאד משכילה, מורה במקצועה. מכיוון שבצעירותי חלמתי להיות מורה, דודה רְגִינְקָה היתה לי כאובֶּיֶקְט להערצתי הלוהטת. מה רבה היתה אכזבתי! בתנאים האיומים של הימים ההם היא נתגלתה כאדם מופרע ואכזרי. היא התאכזרה במיוחד בי ללא שום סיבה. דודה רְגִינְקָה עברה את השואה באותו מחנה כמוני, אבל לא היה בינינו שום קשר. אחרי המלחמה היא עלתה ארצה, נשארה רווקה ערירית, חלתה במחלת נפש ואושפזה במשך שנים רבות עד מותה.

למחרת יום הכיפור התעוררנו לקול יריות בלתי פוסקות מכיוון הגטו. במהירות פשטו ידיעות קשות. הגטו מלא אנשי גסטאפו ואנשי ה-ס.ס. ולאנשים אסור לצאת מהבתים. שמענו שהגרמנים יורים ללא אבחנה לכל עבר ויש הרבה הרוגים. בהמשך היום

נודע לנו, שבשכונה אחת בגטו ניתנה פקודה לכל התושבים, גברים, נשים וילדים, להתייצב בחצרות עם מטענים מצומצמים. במודעות נאמר, שעומדים לשלוח את כולם למחנות עבודה, לתנאים מצוינים. מי שלא ישמע להוראות - יירה. זאת היתה ההתחלה של האקציות. מי המציא את השם "אקציה"? אקציה בפולנית פירושה פעולה. לנו, יוצאי השואה, למילה זאת תתלווה לתמיד תחושת אימה ומשמעותה - השמדה.

"במילון השואה" ישנה מילה נוספת בעלת משמעות: סֶלְקֶצְיָה. סלקציה פירושה מיון. וכך זה התנהל: שורות אנשים העוברים לפני אנשי הגסטאפו וה-ס.ס. ואלה באצבע או במקל מסמנים - זה לימין, זה לשמאל, שפירושו הישארות במקום או משלוח, ושוב פירושו של דבר - חיים או מוות. נשארו במקום לרוב צעירים, אשר נראו בריאים, כל היתר נשלחו. כל התהליך הזה היה מלווה בהתעללויות, מכות, כלבים, ירי. התרחשו אין ספור טרגדיות על רקע החלטות אישיות הרות-גורל, של פרידות לנצח, של עמידה בסבל לא רק של עצמך, אלא של אהובים עליך ביותר, של הפרות באונס של כל חוקי הטבע ביחסי אם-ילד. קשה לתאר את הזוועות האלה.

אחרי הסלקציה האנשים הובלו לתחנת הרכבת, בצינסטוכוב ברח' פִּילְסוֹדְזְסְקִי (התחנה הזאת נמצאת שם עד היום). בתחנה עמדו כבר רכבות משא המפורסמות, מוכנות להוביל את האנשים למחנה השמדה בטְרַבְלִינְקָה. במחנה זה הושמדה אימי, רבים מבני משפחתי וכל ידידי.

אינני זוכרת כמה זמן נמשך חיסול הגטו הגדול. האקציות עברו בגטו מרובע אחד לשני. כאשר הרובע התרוקן התחילו החיפושים אחרי האנשים שניסו להסתתר. היו רבים, אשר יצאו ממחבואם, מכיוון שהבינו שאין מנוס. והיו רבים, אותם מצאו הגרמנים בחיפושיהם. גורלם היה אכזר עוד יותר, התעללויות קשות, בחלקם צורפו עוד למשלוחים, בחלקם נרצחו במקום.

אינני זוכרת מתי סגרו את הבית "מס' 14" של הדודה, ז"א מתי ואיך עברנו לגטו הקטן, אבל לא נקדים את המאוחר. החיים בבית זה לא היו שקטים ובטוחים. גם כאן התרחשו דברים קשים. כפי שכבר כתבתי, דיירי הבית היו בעלי מלאכה מעולים ובני משפחותיהם. כל אלה היו רשומים והיה איסור מוחלט להימצא שם למי שלא היה כלול ברשימה. העונש הצפוי - מוות. עונש זה חל גם על המחזיקים בביתם אנשים לא רשומים. אני הייתי בין אלה הלא-רשומים. נוכחותי סיכנה לא רק אותי, אלא את כל בני המשפחה. במטבח של הדודה היתה מין נישה. כל פעם שגרמני הופיע בחצר, הייתי נכנסת לתוכה רועדת מפחד ואז היו מזיזים את ארון המטבח וכך מסתירים אותי. פעם שמעתי את אחת השכנות מנסה לשכנע את דודתי, שתמסור אותי לגרמנים: "היא לא בת שלך. היא רק בת אחותך. בגללה יהרגו את כולכם. שם, בגטו הורים מוסרים את ילדיהם". אבל את דודתי אי-אפשר היה לשכנע. בנחישות אופיינית לה, היא ענתה: "מה שיקרה להלינקה - יקרה לכולנו". ואני לא שכחתי זאת לעולם.

הלקוחות של דודתי היו נשים של הקצונה הגרמנית, כולל אנשי גסטאפו וה-ס.ס. את דודתי אהבו כולן והיא ניצלה עובדה זאת היטב. קודם כל סידרה לי רשיון עבודה פה בבית. היה צורך בצידוק הרשיון ואני לא הייתי בעלת מלאכה (עד היום אינני יודעת

לתפור במכונת תפירה), אבל בין "הסלונים" היה בית מלאכה לסריגת-יד בניהולה של מיציה שְׁנֶפֶלד - MICIA SZEJNFELD. בית מלאכה זה הפך למקום עבודתי. מיציה היתה חייבת ללקוחותיה הגרמניות ואכן ניהלה את העבודה ביד קשה ודרשה משמעת ותוצרת מקסימלית. סרגנו ביד בלי סוף סווטרים, חצאיות, חליפות. יום עבודה נמשך שעות רבות, אבל העבודה נתנה לי הרגשה של ביטחון. כמה מילים על מיציה. מיציה היא אחותה של ידידתי מילדות רותקה שְׁנֶפֶלד-וורדי. שרדנו באותו המחנה. אחרי המלחמה מיציה התחתנה, עלתה לארץ, אבל כעבור זמן קצר ירדה עם בעלה לאוסטרליה והקשר בינינו נותק. בהיותנו בביקור באוסטרליה נפגשנו והיתה זו פגישה מאד מרגשת.

אולי פה המקום לספר עד כמה אין גבול לכוח החיות של בני נעורים. פה, בבית המיוחד הזה, בימים האיומים האלה, היינו חבורה של צעירים, שלמרות הכל היינו מבליים ביחד בערבים, היינו חולמים על העתיד, עדיין מלאי תקוות ורוקמים תוכניות, אפילו התאהבנו ואהבנו. כולנו, צעירים בלתי נלאים, אָרְנָה, מריסיה וואַנְדָּה שְׁפִיגְלֶמָן, מוֹנִיקָא באַזֶס, יוֹרְקֵא אַיִינְהוֹרֶן, זֶנְקָא...

ארנה ואני ב"בית מס. 14"

בפעם השנייה דודה סאלה ניצלה את קשריה עם הגרמניות וסידרה דבר, שלא יאומן - היא הביאה את הוריי לביתה. כפי שסיפרתי הורי הסתתרו בסטודיו שלנו לצילום, אבל כעבור מספר ימים התברר להם, שבמקום זה לא יוכלו להחזיק מעמד. בלית ברירה היה עליהם לצאת ולהתייצב לאקציות. דודתי, במאמץ עצום ובעזרת שוחד (תכשיטי המשפחה) אכן הביאה את הוריי. הם הגיעו בחשיכה בליווי איש ס.ס. היתה זו עבורי הפתעה מוחלטת. לאושרי לא היה גבול. עד היום אני חשה את האושר הזה. בתמימותי הרבה הרגשתי - הנה ניצלנו, אנחנו פה, במקום הבטוח הזה, כולנו ביחד וגם וואצק במקום בטוח. עוד מעט תיגמרנה האקציות ואנחנו נישאר בחיים!

כעבור מספר ימים האקציות הגיעו גם לכאן. מכיוון שהורי לא היו ברשימת הדיירים, מיד עם האיום הראשון, היה עליהם להסתתר, למען בטחון יתר כל אחד מהם במרתף אחר. אנשי הגסטאפו וה-ס.ס. הקיפו את הבית ואת החצר. על כולנו ציוו לצאת, לעמוד בחצר בשורה והגרמנים בדקו כל אחד ואחד, האם אכן נמצא ברשימה. אחר כך המשיכו בחיפושים אחרי האנשים המסתתרים. היתה זאת האקציה הראשונה שלי (בהמשך עברתי רבות נוספות), אבל דאגתי היתה נתונה להורי. שרק לא ימצאו אותם! האקציה נגמרה. חשבתי שתפילתי התגשמה, כי הורי לא הוצאו ממחבואם, אבל... בסוף, כאשר אנחנו כבר לא היינו בחצר, ממש ברגע האחרון, הגרמנים מצאו את אימי ואני לא ראיתי אותה יותר. היא הובלה לתחנת הרכבת למשלוח. כל ניסיונותיה של דודתי להציל אותה לא הצליחו. אימי נשלחה למחנה השמדה טְרֶבְלִינְקָה - TREBLINKA. זה היה בספטמבר 1942. יותר לא שמענו אודותה.

אחרי 50 שנה, ערן, הנין שלה, במסעו לפולין הניח זר פרחים בטרבלינקה על אבן זיכרון של צ'נסטוכוב.
כעבור שנתיים עשתה זאת גם שרון הנינה.

4. הגטו הקטן

וואצק היה בגטו הקטן תקופה קצרה. כאשר אנחנו, ז"א אבא ואני, הגענו לשם, הוא כבר לא היה בגטו. הוא ברח בעזרת תעודות אריות מזויפות. בתקופה זאת הגרמנים תפסו ברחובות הרבה פולנים לעבודות כפייה בגרמניה. רוב הגרמנים היו מגויסים, בגרמניה היה מחסור עצום בכוח אדם. הפולנים האלה נשלחו ברובם לחוות חקלאיות. וואצק סידר לעצמו מין "תפיסה" כזאת ברחוב. יחד עם מוטק רייזמן ואחיו נדק נשלחו כפולנים לעבודה בחווה חקלאית בגרמניה. זה היה במרץ 1943. היתה זאת דרך בריחה עם סיכוי טוב להינצל ואכן כך הוא ניצל, אומנם לאחר הרפתקאות וסיכונים רבים. את שעבר עליו - הוא כתב בעצמו.

כאשר התחלתי לכתוב, היתה לי הרגשה, שהיינו בבית הדודה מספר שבועות בלבד, ממש לא זכרתי. לאחר עיון בספר "צ'נסטוכוב" התברר לי, ש"הבית מס' 14" חוסל במרץ 1943 (בלקופה בה וואצק ברח, לכן כלל לא נפגשו), ז"א הייתי בו כחצי שנה.

את התקופה שבין סגירת "הבית מס' 14" ועד חיסול הגטו הקטן, אני זוכרת במעורפל. מהתקופה הזאת אני זוכרת בעיקר את אבי, כי באותה עת שררה בינינו מערכת יחסים קרובה וחמה במיוחד. אני התבגרתי וידעתי להעריך את אישיותו הקורנת חום ואופטימיות, את אומץ לבו, את יכולתו לאהוב (ולא רק אותי) וגם תושייה לשרוד.

עזבנו את ביתה של הדודה, כנראה ללא חוויות מיוחדות. היה ברור, שהגרמנים לא יוכלו להחזיק את היהודים "המיוחסים" במרחק מהגטו, לכן העברתנו לא היתה מפתיעה.

הגענו לגטו הקטן: דודה סאלה, דוד הנריק, ארנה, אבי, אני וגם רגינקה הזכורה לרע. כולנו ביחד נכנסנו לגור בחדרון קטן, חשוך וקר. אבל לא זמן רב היינו כולנו ביחד. ושוב דודתי התחילה לסדר את העניינים. הפעם כל מחשבתה היתה נתונה לבריחה. הבעיה הראשונה היתה לסדר עבורנו תעודות מזויפות כפולנים. מדובר היה בדודה, ארנה ובי. היה ברור שעל דוד הנריק ועל אבי יהיה להסתתר בגלל מראם היהודי. דודתי משכה בחוטים בקרב ידידיה הפולניים ואכן השגנו את התעודות המבוקשות, אשר נראו בעינינו כרשיון לחיים. שמי הפולני היה טאודוזה פוץ'יק - TEODOZJA BUCZEK. דודתי יצאה מהגטו הראשונה למען לפלס לנו את הדרך. בעקבותיה ברחו ארנה ודוד הנריק. עבורי מצאו מקום עבודה במשפחה פולנית עם ילד חולה שחפת. הייתי אמורה לטפל בילד, אבל לא נמצא מקום מסתור לאבי ואני לא הייתי מוכנה להשאיר אותו לבדו וכך נשארנו שנינו באותו חדרון.

היינו רעבים, רעבים ממש זו בפעם הראשונה (התחושה הקשה הזאת תהפוך לחלק בלתי נפרד מחיי במחנה) ואוכל לא היה. אני זוכרת את אבי מגיע עם שקית תפוחי-אדמה ואת השמחה המתלווה לכך. אני זוכרת את ריחם של תפוחי האדמה המתבשלים ואת טעמם הנפלא, אותם אכלנו יחד עם מי בישול (עד היום אני אוהבת לשתות את המים הרותחים

מבישול תפוחי אדמה).

ואני זוכרת את וולאדק קופינסקי, אותו הזכרתי כבר מקודם. הייתי מאוהבת בו עמוקות. בגטו הגדול היתה בינינו מערכת יחסים מיוחדת (היו לו הרבה זכויות בתור בנו של יו"ר היודנראט, למשל פטפון עם תקליטים נהדרים או לא לדייק בשעות העוצר). בגטו הקטן הוא נמנע מפגישות אתי והתחמק ממני באופן קבוע. לא יכולתי להבין. היה סביבו משהו מסתורי. רק מאוחר יותר נודע לי על המחלת היהודית שקמה בגטו. וולאדק היה אחד הפעילים המרכזיים בה. משום מה וולאדק חשב שיש למנוע ממני כל קשר עם המחלת. אולי רצה לשמור עלי? אולי חשב שאינני מתאימה לפעילות כזאת? מי יודע?

אכן בגטו היתה מחלת. היתה התארגנות, היה נשק, היו אימונים. אני נוכחתי בניסיון התקוממות אחת. הרבה פרטים מחוויה הקשה הזאת נמחקו מזיכרוני ואת מה שאני כן זוכרת, אולי לא תואם בדיוק את הדברים שהתרחשו באמת. עמדנו במפקד בוקר בכיכר קטנה שעל יד שער הגטו לקראת היציאה לעבודה. פתאום מהשורות קפץ איזיו פיינר - IZIO FAJNER (היה חבר של וואצק וקראנו לו פייה - FAJA), רץ עם אקדת שלוף בכיוון איש גסטאפו וירה. הכדור פגע במעילו של האיש, פייה ניסה לירות שוב, אבל האקדת ננצר ולא ירה. פייה ניסה להפעילו שנית, אבל איש הגסטאפו הוציא את אקדתו, ירה והרג לעינינו את פייה. וולאדק קופינסקי לא נשאר בחיים. אני לא יודעת איך ואיפה הוא נהרג.

בגטו הקטן, ברחוב, נורתה בעורף למוות בת דודתי סטלה - STELA. סיבת הירצחה - סיפור אהבה מטורף, שרק בתנאים המטורפים האלה יכול היה להתרחש. מפקד הגסטאפו צ'ינסוכוב (נדמה לי שגם באזור כולו) היה האופטמן (דרגה גבוהה) דגנהארט - HAUPTMANN DEGENHART. הוא היה המארגן, המוביל והאחראי על כל האקציות, בקיצור המבצע של כל תהליך השמדת היהודים. התפרסם באכזריותו ללא גבול. שמו הטיל אימה ופחד ולא ישכח אצל אף אחד מניצולי צ'ינסוכוב.

לבעלה של בת דודתי סטלה (אדק קרומולובסקי) היתה בת דודה ושמה הלנקה טננבאום - HELENKA TENENBAUM. היא היתה אישה יוצאת דופן ביופייה, אולי היפה בנשים, שפגשתי בחיי. היא היתה ידועה מאד והתהלכו עליה סיפורים רבים עוד לפני המלחמה, למשל שהיתה מאהבת של אחד שחקני הקולנוע המפורסמים והיפים שבפולין. האופטמן דגנהארט ראה אותה בגטו והפך אותה למאהבת שלו. היה זה הרומן המדובר ביותר. כבר בגטו הגדול, הודות לקשר הזה, הלנקה חיה בתנאים מיוחדים (אינני זוכרת את הפרטים) ובגטו הקטן דגנהארט סידר לה בית פרטי, קרוב לגבול הגטו. היה ידוע, שדגנהארט מבלה שם שעות רבות. לסטלה היו תמיד יחסים קרובים עם הלנקה, אבל בתקופה הזאת סטלה נצמדה אליה בתקווה, שהודות לקשר הזה היא תנצל (אדק כבר לא היה בגטו, הוא ברח. לבעל-מום כמוהו לא היה סיכוי להינצל). הייתי פעם אחת בביתה של הלנקה. הבית היה יפהפה עם כל המותרות האפשריים. היה משהו מקאברי בבית הזה, הצמוד לתנאי הגטו הזוועתיים. לזכותה של הלנקה יש להגיד, שהיא באמת עשתה הכל שביכולתה על מנת לעזור לאנשים. סטלה היתה כבת-לוויה קבועה של הלנקה, אבל... הגורל לפעמים מטאטא בנו - באופן פרדוקסלי קשר זה, אשר אמור היה להציל

את סְטֵלָה, הביא דווקא למותה. כאשר התקרב מועד חיסול הגטו הקטן, האפטמן דְגֵנְהָאָרְט נוכח, שאין יותר אפשרות לקיים קשר אהבה זה ונתן פקודה - איש גסטאפו ירה בהלנקה ובבת דודתי סטלה, אשר היתה אתה. הוא ירה בהן בעורף בהולכן ברחוב, בלי שהן יכלו לראות מה עומד להתרחש. כך גמר איש גסטאפו את אהבתו הגדולה. אִדָּק קרומולובסקי נשאר בחיים. אחרי החלחמה הקים משפחה חדשה וחי עד מותו בפולין.

דוד הֶנְרִיק וְאָרְנָה לא הצליחו להיסתדר וחזרו לגטו. חזרתם אמורה היתה להיות זמנית ושוב תקופה קצרה גרנו ביחד

גם בגטו הקטן היו סלקציות (הטרגדיה של ניסיון התקוממות של איז'ו פֵיִינְרֶה התרחשה באחת הסלקציות). הצלחנו לעבור אותן בשלום וכך הגענו לתאריך 26.6.194 - יום חיסול הגטו הקטן.

5. חיסול הגטו הקטן

26.6.1943. כבר בשעות בוקר המוקדמות ברחובות הגטו הופיעו המוני אנשי ה-ס.ס., אנשי הגסטאפו ואוקראינים. היה ברור, שִׁמְשֵׁהוּ עומד להתרחש. על כל האוכלוסיה צווה לצאת לכיכר הקטנה שבכניסה לגטו, רִינְצֵ'ק - RYNECZEK, שם, מאז הקמת הגטו הקטן, התרחשו כל המפקדים והסלקציות. נמסר לנו לקחת אתנו רק מטען יד קל. יצאנו מהבתים במודעות מוחלטת, שסופנו מתקרב. בכיכר העמידו אותנו בצורת "ח" והתחילה הסלקציה. כמו בכל סלקציה - תנועת יד של איש הגסטאפו זה או אחר, קבע מי לחיים ומי למות. הראשונים, אשר הוצאו מהשורה היר נערים כבני 12-16. נערים אלה נשארו בחיים בדרך נס, לרוב הודות לתושייה, זריזות, אומץ לב, אבל גם הודות למקרה עיוור ומזל. כבר הונחילו להעמיס אותם על משאיות, כאשר פתאום קרה דבר לא יאומן: מבין שורת הגרמנים יצא אדם בתלבושת אזרחית אלגנטית. האנשים אשר עבדו בבית החרושת לנשק (אשר בהמשך הפך למחנה עבודה ואני עברתי בו את יתר שנות המלחמה) הכירו אותנו כאחד המנהלים בו. הוא ניגש להאופטמן דְגֵנְהָאָרְט ופמליתו וראינו שמתנהל ביניהם וויכוח סוער. כתוצאה מוויכוח זה, הנערים הורדו מהמשאית ואחר כך, יחד אתנו, הובלו למחנה וכך רבים מהם נשארו בחיים. בהמשך נודע לנו, שגרמני זה, איש אציל נפש, לחם על חיי נערים אלה בטענה, שהוא זקוק בבית החרושת לידיים עובדות רבות ככל האפשר ונערים אלה יכולים להביא תועלת רבה. אינני זוכרת את שמו וחבל. בהמשך המחנה, בתוך ים של אכזריות, הוא המשיך במעשיו הטובים, אשר וודאי סיכנו את חייו. הוא היה אחד ויחיד ויוצא דופן בהתנהגותו. אינני יודעת מה קרה אֶתוּ עִם גִּמְרֵה המלחמה. היו שמועות, שניצולי המחנה הביאו אותו ארצה והוענק לו תואר חסיד אומות העולם.

הסלקציה נמשכה. שוב שיחק לי מזלי הטוב ונבחרתי לעבודה, גם אבי, אָרְנָה ודוד הֶנְרִיק. ושוב, כמו כל פעם מחדש, הייתי בטוחה, שאם עברנו שלב זה, הצלחנו להינצל.

עם גמר הסלקציה, אֶתְנָנוּ הנשארים, הובלנו בצעדה בשורות לכיוון בית חרושת פֶּלְצֶרִי - PELCERY.

1. הימים הראשונים

פּלָצֶרִי - PELCERY. לפני המלחמה היה זה בית חרושת גדול מאד, נדמה לי לטקסטיל, אשר השתרע על שטח רחב בפרברי העיר. לא ביקרתי שם אף פעם. בזמן המלחמה הגרמנים הפכו אותו לבית חרושת לנשק, בעיקר לייצור תרמילים לכדורי רובים. עוד בגטו הקטן עבדו שם יהודים, ביניהם ארנה, אשר לא היתה בחיסול הגטו, כי בדיוק עבדה במשמרת השנייה.

מקום זה הפך למחנה עבודה (או מחנה ריכוז), בו עבדו יהודים בתאים לא אנושיים, בפחד מתמיד, בעבודה מפרכת, ברעב, בקור ובחולי. רבים הועברו למחנות השמדה בסלקציות בלתי נגמרות, רבים מתו במקום ממחלות. והיו בעלי מזל, אשר הצליחו דרך נס להגיע כאן, במקום זה, ליום השחרור על ידי הצבא האדום ב-16.1.1945. אני שייכת לבעלי מזל אלה.

השם פלצרי הפך ל-ה-ס-א-ג - HASAG, אלה ראשי תיבות של חברה לייצור נשק: הוגו שְנֵיידֶר אקציון גֶזֶלְשֶׁאפֶט - HUGO SCHNEIDER AKTION GESELLSCHAFT. החברה קיימת וממשיכה לייצר נשק עד היום. השם "הסאג" הפך לכינוי היחיד של המחנה. עד היום שואלים: "היית בהסאג?". עלי לציין, שלמרות הדברים הקשים, אותם אני עומדת להעלות בכתוב, התנאים כאן היו קלים יותר מאשר במחנות רבים אחרים. אנשים, אשר נשלחו למחנות אחרים הגדירו לא פעם את המחנה שלנו כבית הבראה. הכל יחסי...

איך להמשיך לכתוב? האם לשמור על הרצף הכרונולוגי או לכתוב לפי הנושאים? המחנה... פרק בחיים, פרק כל כך משמעותי בחיי. היום בפרספקטיבה של הזמן הרב אשר עבר מאז, אין לי ספק, שפרק זה בחיי השפיע במידה רבה על עיצוב אישיותי, לטוב ולרע. כאן מנערה חמודה הפכתי לאדם מבוגר, הנושא באחריות מוחלטת את התנהגותו (כי הרבה החלטות לא היו תלויות בי, עובדות נכפו בכוח ברוטלי). מפחיד לחשוב - להתבגר בתנאים כאלה!

החלטתי לכתוב בסדר הכרונולוגי. נדמה לי, כי כך יהיה לי קל יותר. הכתיבה הזאת קשה עלי עד מאד.

ההליכה בסך מהכיכר - RYNECZEK ועד שער המחנה ערכה פחות משעה. מקומות מגורים עבור האנשים אשר הגיעו, עדיין לא היו בנויים. הפרידו בין נשים לגברים. הכניסו אותנו לאולם ענק של בית החרושת, ריק, רק הרצפה היתה מכוסה בקש. זה היה מקום מגורנו הראשון. מאות נשים ביתד, מקומך - חתיכת ריצפה מכוסה קש, צפיפות איומה. אינני זוכרת את השירותים, אינני זוכרת את המקלחות. לא פלא שבתאים אלה פרצה המגיפה הראשונה - גרדת. איש לא מת ממחלה זאת, אבל הסבל הוא רב. המחלה כשמה היא, גורמת לגירוי בלתי פוסק של כל הגוף. מופיעה פריחה קלה, אשר הופכת לפצעים מוגלתיים, מכיוון שאי-אפשר להפסיק להתגרד ובעקבות הפצע בא הזיהום. פניצילין עוד לא הומצא וכטיפול הגרמנים סיפקו משחה, מסריחה נוראות, בה היה צריך

לשפשף את כל הגוף. באוויר הדחוס ריח זה הפך לקבוע ודומיננטי. אני תוהה למה התחלתי דווקא בנושא זה. אולי הצרה הראשונה הזאת, כאן במחנה, התחילה את הקשר בין החברות, קשר של ידידות ומסירות, אשר נתן כוח להילחם על החיים ובעיקר לשמור על צלם אָנוש.

אני לא חליתי, כמו שלא חליתי בשום מחלה אחרת לאורך שהותי במחנה. כמו רבות אחרות, השתתפתי בשפשוף המישחה על גבן של חברותי, גם של ארנה, כי בינתיים מצאנו אחת את השנייה ו"גרנו" ביחד על הקש.

בימים הראשונים ב"הסאג" נרצת אבי.

ההפרדה בין נשים לגברים היתה רק במגורים. בעבודה וגם אחרי העבודה, עד שעת העוצר, יכולנו להיות ביחד (כך זה היה עד השחרור). אבי, דוד הַנְרִיק, אָרנה ואני היינו נפגשים אחרי העבודה. בין אחרים עמדנו יחד בתור לחלוקת האוכל.

המזון שקיבלנו היה "מרק", מין נוזל חום ובו, אם היה לך מזל, צף גוש חום וקשית. אמרו שזה סלק מיובש, אנחנו קראנו לזה "סוליה". בתפריט "העשיר" אשר קיבלנו, ל"סוליה" הזאת היתה חשיבות עליונה: הלעיסה האיטית הקלה במידת מה על הרעב, ממנו סבלנו באופן קבוע ובלתי פוסק במשך כל הזמן, כל מי שהתקיים, כמוני, מהמזון המסופק על ידי הגרמנים. בנוסף ל"מרק" קיבלנו גם מנה יומית של לחם. היה זה גוש חום ולח, השתדלנו מאד לא לבלוע אותו בבת אחת, אלא לשמור גם ליתר שעות היום. אני זוכרת "קרבות" עם אבי. כאשר נפלה למנת ה"מרק" שלו "סוליה", הוא היה מעביר אותה אלי, בטענה שהוא אכל כבר משהו, שהוא לא רעב. אני כמובן לא הסכמתי וכך "הסוליה" עברה מכלי-פח שלו לשלי וחוזר חלילה.

כעבור מספר ימים של שהותנו במחנה (אינני זוכרת את התאריך), כאשר קמנו בבוקר, נודע לנו שבמשך הלילה היתה סלקציה ונלקחו הרבה גברים. הוצפנו חרדה ואכן נודע לנו, שבין אלה אשר נלקחו נמצאים גם אבי וגם דוד הַנְרִיק. התרוצצנו עם אָרנה כמו משוגעות, ניסינו לאסוף פרטים, ניסינו לדבר עם מכרים בעלי השפעה כלשהי במחנה, אך הכל לשו. נאמר לנו, שכולם כבר נשלחו למחנות אחרים. רק מאוחר יותר נודע לנו, שכל הגברים נורו עוד באותו לילה באחת החצרות של המחנה.

לפנות ערב ניגש אלי וּלְאָרְנָה איש זר וביקש מאתנו להתלוות אליו. הוא סירב לפרט, רק אמר לנו, שזה סודי ביותר. הלכנו אחריו ללא היסוס, לא היה לנו אכפת מה יקרה לנו. ייאוש טוטלי הופך לאדישות. האיש הוביל אותנו לאורך פרוזדורים אפלים של מרתפי בית החרושת. באחת הפינות, בחושך מוחלט, על ריצפת הבטון, שכב דוד הַנְרִיק חי. הזעזוע היה עמוק. שכבנו שלושתנו מחובקים ובוכים. רק כאשר נרגענו במקצת דוד הַנְרִיק סיפר לנו, מה היה ומה עבר עליו.

הגברים, אשר נלקחו ערב קודם, אכן הובלו לאחת החצרות המרוחקות ביותר ושם נורו כולם. דודי ראה איך הרגו את אבי. הוא בעצמו ניצל דרך נס - הכדור המיועד לו החטיא כנראה, לא פגע בו והוא נפל על ערימת הגויות. הוא שכב, בלי לזוז, מתחזה למת, עד שהכל נגמר והגרמנים עזבו את המקום. כאשר החשיך הוא זחל החוצה, התקדם עד בנייני בית החרושת והסתתר במרתף. מכאן ביקש ממישהו לקרוא לנו.

עד היום אני תוהה מה מרגיש אדם השוכל את הורה שלו. לגבי, וודאי גם לגבי רבים יוצאי השואה, התחושות האלה נשארות בגדר המסתורין. אנחנו לא חווינו אבל "נורמלי". הכאב וצער האבדן היו חריפים, אבל התחושה המרכזית היתה שגם אני בדרך ל"שם" וזאת רק שאלה של זמן. כאשר לקחו את אמי למשלוח, היו לנו אשליות, שהיא תחזור, אולי... על אבי ידעתי - ברור ובטוח - הוא איננו עוד. וואצק, ניוסיה, ארנה ורומק, נכדי ערן ושרון, הניחו פרחים על אבן צינטוכובה - CZĘSTOCHOWA בטרבלינקה - TREBLINKA, מקום השמדת אימי. מקום קבורתו של אבי בקבר אחים לא ידוע.

דוד הנריק חזר למחנה וסודר רישום שמו בין הפועלים. היינו שלישייה בלתי נפרדת. באותו לילה בו הוא ניצל, כאשר בכינו יחד באותו המרתף, דוד הנריק אמר: "עכשיו יש לי שתי בנות, מה שיקרה לאחת - יקרה גם לשנייה". אבל לא כך היה. דודה סאלה, במקום בו היתה כפולניה, התחילה מרחוק, יחד עם דוד הנריק כאן במחנה, לתכנן בריחה. ידעתי על כך והייתי משוכנעת, שאם נברח - נברח שלושתנו. בליל הבריחה דודי בישר לי, שאין באפשרותו לקחת אותי. דודי וארנה ברחו באותו לילה. ארנה בכתה ולא רצתה להיפרד ממני, אבל לא היתה לה ברירה. עבורי היתה זאת אחת החוויות הקשות, גם להישאר במחנה וגם להישאר בו לבד, בלי קרובים לי כל כך, והעיקר האכזבה הגדולה ועלבון מהבטחותיו של דוד הנריק, שלא מומשו. דוד הנריק וארנה אכן הצליחו לברוח. ארנה הצטרפה כפולניה לאימה, דודה סאלה. בדומה לוואצק, הן עברו את המלחמה בעבודות בגרמניה כפולניות. דוד הנריק נרצח ביער על ידי פולנים. לפי השמועה דרשו ממנו סכום כסף, אשר לא היה ברשותו. כעבור שנים רבות, באחת השיחות עם דודה סאלה, היא אמרה לי, שלא הבינה מה קרה ומאד הצטערה כאשר נודע לה, שנשארת במחנה.

היינו במחנה ונשארו בו, אך ורק כי היינו נחוצים. צחוק הגורל - עזרנו לגרמנים במאמץ המלחמתי. המילה "ניצולי" נראית מגוחכת. מנצלים בני אדם, אנחנו לא נחשבנו לשייכים לגזע האנושי, לכן הכל מותר. עבדנו ועבדנו. ללא שעות, ללא תנאים, תחת משמעת ברזל ועונשים קשים על כל דבר קטן ביותר.

עבודתי הראשונה במחנה היתה בניין. בנו אז את המגורים עבורנו. תפקידי היה לסחוב לבנים, חול, עצים וחומרי בניין אחרים ולהגישם לבונים. את החומרים סחבנו בשקים על הגב. לפעמים היה קל יותר, כאשר עמדנו בשורה והגשנו לבנים מיד ליד. יום העבודה התחיל עם אור ראשון של בוקר (אחרי מפקד) ונגמר עם חשיכה.

בתקופה זאת נקרעו נעלי, אשר היו לי עוד מהבית. פשוט, הסוליה נפרדה לגמרי מהחלק העליון של הנעל. קשרתי אותן בחבל. היה קשה ללכת, אבל בעיקר פחדתי מגשם וקור. יום אחד הגיע אלי חבר ילדות שלי, אשר במחנה הועסק בעשיית מגפיים עבור הגרמנים (להוריו היה מפעל גדול לעיבוד עורות, לכן היה לו מושג בנושא) ובידיו זוג נעליים נהדרות עבורי. לא רציתי לקבל אותן בטענה, שאין ביכולתי לשלם. הוא לא רצה תשלום ואני לא רציתי רחמים או מחויבות כלשהי. בתנאים המשוגעים האלה נוצרו יחסי זוגות

לא פחות משוגעים. באחד האולמות בבית החרושת הגרמנים שיכנו בעלי מלאכה יהודיים, אשר עבדו עבורם. כל אחד רשאי היה לחיות שם עם בת זוגו - זכות גדולה ומאד משמעותית. לכל זוג כזה היה שטח מחייה קטן. כל אחד רצה למצוא קצת פרטיות וכך בנו מחיצות, מחיצות מכל הבא ליד: קרשים, קרטונים, סמרטוטים... המראה היה ממש טרגי-קומי ואכן למקום קראו "קרקס", אבל מי שחי ב-"קרקס" חי בתנאים אחרים לגמרי מיתר היהודים. קודם כל הם לא סבלו מרעב. רוב בעלי המלאכה האלה עבדו מחוץ למחנה, רובם עשו "עסקים" (היו כאלה שאף התעשרו). שנית, הם לא השתתפו במפקדים ובעיקר לא בסלקציות, מה שנתן להם הרגשת ביטחון כלשהו. בקיצור, לחיות ב-"קרקס" זה לא היה דומה לחיים במחנה, כאשר בו לרשות כל אחד - חצי מטר רוחב על חצי מטר גובה על דרגש בצריף של מאות נשים.

הַנְקָה, אחת מחברותי, הגיעה למחנה כמה שבועות אחרי. היא נשארה בקבוצה, אשר ניקתה את הגטו אחרי החיסול. כאשר ראתה איך אנתנו חיים, היא אמרה לי: "אני לא אוכל לעמוד בזה" ואף העלתה רעיון התאבדות. אבל היא לא התאבדה. הנקה היתה בתורה יפהפייה. מיד עם בואה למחנה התחיל לחזר אחריה אחד משוכני "הקרקס" - יאנקל העגלון - JANKEL FURMAN. הוא אכן היה עגלון. בחור גדול-גוף וחזק. הנקה עברה לגור איתו. אנתנו היינו בנות ממשפחות סנוביות, היה פער גדול בינו ובין הנקה. היא חיה במחנה עד השחרור ברווחה נכרת ובעבודה משרדית נוחה. סיפרו, שעם גמר המלחמה, כאשר הנקה רצתה לעזוב אותו, הוא שלף סכין. אינני יודעת האם זו אמת, אבל האמת היא שאחרי השחרור הם התחתנו והיגרו לארה"ב. משם קיבלתי ממנה מכתב אחד, בו היא כותבת: "לא היית מכירה את יאנקל, הוא הפך ל"לורד קוקס - LORD KOKS Z GAZOWNI".

אינני באה לשפוט את הנקה. כל אחד לחם על חייו בדרכו שלו ובכל התמודדות היתה גם מידה של גבורה. ואם נחזור לנעליים שלי, אכן קיבלתי אותן רק בתנאי אחד - אם נישאר בחיים, אשלים עבורן. החוב נישאר לא משולם. החבר הזה שלי (לצערי אינני זוכרת את שמו) לא נשאר בחיים. הנעליים החזיקו מעמד הרבה זמן. אני נהניתי מהן עד לשחרור וגם הרבה זמן אחר כך בנדודי הארוכים בדרכי אירופה.

בתקופה הזאת החלטתי, שאם אקשור קשר עם מישהו, יהיה זה אך ורק מאהבה. בהמשך נדרתי נדר, שלא אקשור את חיי עם מישהו שלא עבר את השואה.

אם כבר כתבתי על הנעליים, אמשיך בבגדים. לא הלכנו בבגדי פסים כמו במחנות השמדה, אבל גם לא קיבלנו בגדים. כל אחד הלך במה שהגיע או מה שהשיג. לפי הצו, על כל בגד, לכל אורך הגב, היתה כתובה בצבע שמן האות "H" (למען למנוע בריחה). כמו כן לכל אחד היתה תלויה על חזה לוחית עם מספר אישי. את המספר שלי אינני זוכרת. למרות הכל השתדלנו לשמור על צורתנו האֶסְתֵּטית.

כאשר נגמרה בניית הצריפים, עברתי לעבוד בניקיונם והכנתם למגורים. היו אלה צריפי עץ ארוכים מאד, בהם דרגשים בשלוש קומות (מין אצטבאות). המעבר בין שורת דרגשים אחת לשנייה היה כחצי מטר. בכל צריף ענק כזה היו בנויים שני תנורים לחימום, מוסקים בעץ או בפחם, אבל אלה אף פעם לא הצליחו לחמם אותנו בחורף ואני סבלתי

מקור יותר מאשר מרעב.

ובכן עבדתי בניקוי הצריפים. לא היה קל יותר, לא נוח יותר. עבדנו קשה מאד. באחד הימים נפלתי מדרגש ונפצעתי ברגל. כפי שאפשר היה לצפות, הפצע הזדהם. סבלתי זמן רב מכאבים חזקים עד שהפצע התרפא. כך זה דבר פעוט שכזה הפך לבעיה אמיתית. במקום הפצע יש לי עד היום צלקת. זו היתה הבעיה הבריאותית היחידה, אשר הציקה לי במחנה.

לקראת הסתיו עברנו לגור בצריפים. כפי שכבר סיפרתי, לכל אישה היה שטח מחייה של חצי מטר רוחב על חצי מטר גובה, זה כלל גם אכסון החפצים המעטים אשר היו לנו. נדמה לי, שברוחב הצריף שכנו 12 נשים, אחת על יד השנייה. המקום שלי היה בקומה השלישית וזה היה מזל. אף אחת לא טיפסה מעלי והיתה לי תחושה של קצת יותר פרטיות. זה די מגוחך לדבר על פרטיות בצריף של מאות נשים. היתה צפיפות, רעש, במעברים היה קשה לנוע, כי תמיד היו מלאי נשים. החיים אחרי העבודה התנהלו בישיבה על דרגש, גם חיי חברה. ושוב, למזלי, מסביבי היו חברות טובות. על הדרגש קיבלנו את אורחינו המבקרים, כאן ניהלנו את השיחות האין-סופיות, שיחות תמיכה ועידוד, שיחות פילוסופיות, שיחות על חלומות, תקוות ומשאלות, שיחות אשר נמשכו שעות, שיחות אשר החזיקו אותנו בחיים.

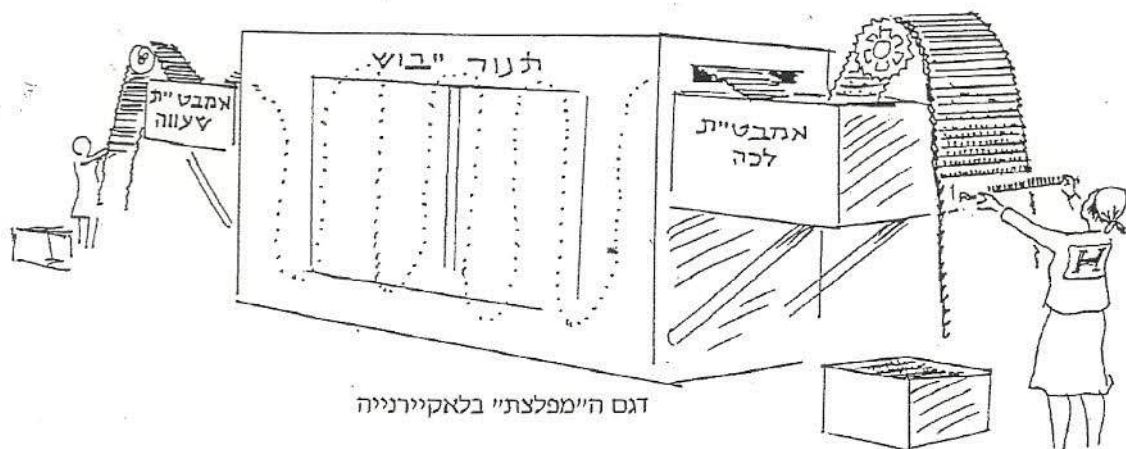
2. החיים במחנה

לאקייירנייה - LAKIERNIA

ה"לאקייירנייה" היתה מקום עבודתי הקבוע (מגמר ניקוי הצריפים) עד השחרור. כפי שצינתי, המחנה הוקם למען לספק כוח עבודה לבית החרושת לנשק. כאן כעיקר הייצור היו תרמילים לכדורי רובים. מכיוון, שגרמניה סבלה קשות מחוסר חומרי גלם, הם המציאו והשתמשו בחומרים חילופיים (היו על כך המון בדיחות).

תרמילי כדורים ב"האסג" היו מברזל. כפי שידוע - ברזל מעלה חלודה. לכן הוקמו שני אגפים: "וואשריי - WASCHEREI" שם רחצו היטב את התרמילים, ו"לאקריי - LAKIERNIA", בה התרמילים עברו תהליך של כיסוי בלאה ובשעווה. התהליך נעשה במין מכונה - מבנה ענק, גבוהה וארוך (קראנו לה "המפלצת") ובתוכו שרשראות נעות ללא הפסקה יום ולילה. לאורך השרשראות היו ווים במרחק כ-15 ס"מ ביניהם. על ווים אלה נתלו מין "מסרקים" ברוחב של המכונה. על כל "שן" של כל "מסרק" היה מושחל תרמיל. היו אנשים, שתפקידם היה להשחיל את התרמילים על "המסרקים" ואת ה"מסרקים" מלאים לסדר בארגזים ולהניחם ליד המכונה. תפקידי היה לתלות את ה"מסרקים" על הווים. היתה זאת עבודה מפרכת: להתכופף, לקחת לידיים כמה "מסרקים" מלאי תרמילים, להתרומם ולתלות "מסרק" על כל וו, שוב להתכופף, שוב להרים, שוב לתלות וחוזר חלילה. השרשראות נעו ללא הפסקה, אסור היה לדלג אפילו על וו אחד, זה נחשב לחבלה מכוונת, שבעקבותיה בא עונש כבד. פעם התנסיתי בו, אכן בגלל וו אחד ריק, חווייה קשה נפשית ופיזית. ה"טקס" היה קבוע וידוע מראש. לקחו אותי למשרד - WACHE, שם הייתי צריכה להרים את החצאית, להוריד תחתונים, להשכיב את החלק העליון של הגוף על השולחן, ז"א לגלות את הישבן ואז אחד הגרמנים

היה מצליף על התחת בשוט מספר פעמים, אשר נקבע לפי "גודל הפשע". אינני יודעת כמה מכות קיבלתי, אבל אני זוכרת את הכאב החריף ובעיקר את הזעם. לא צעקתי, לא הוצאתי הגה. לא, לא הייתי גיבורה, כך החלטנו בינינו - לא לתת סיפוק לגרמנים. אחרי המלקות היה קשה מאד לזוז. גם לזה היה לנו "טקס" קבוע. הידיעות במחנה התפשטו במהירות, כאשר מישהו נלקח ל-WACHE, היה תמיד מישהו בצרף, שחכה עם סמרטוטים רטובים ביד בשביל קו מפרסים, המוכה היה שוכב על הבטן עם קומפרסים קרים על הישבן, כי החלק התחתון של הגוף היה כולו פסים כחולים. היה לנו לזה שם מיוחד - "התחת במשבצת - DUPA W KRATKE".

דגם ה"מפלצת" בלאקייירניה

נחזור לעבודה. עבדנו ב-2 משמרות, 12 שעות בכל משמרת. על מנת לא לבזבז זמן בחילוף המשמרות, קרה לא פעם שעבדנו במשמרת לילה מספר שבועות רצוף. התרמילים המושחלים טבלו בלאקה, המשיכו לנוע לתוך תנור הייבוש, אחר כך בצד השני של ה"מפלצת" טבלו באמבטיה של שעווה. עמדה שם עובדת, אשר הורידה את ה"מסרקים" עם תרמילי רובים מוכנים.

בנוסף לעבודה הקשה הזאת, האוויר ב"לאקייירניה" היה קטלני. ייבוש הלאקה פלט גזים וגרם למין ערפל תמידי בעל ריח חריף. אחרי המלחמה רבים מהניצולים, אשר עובדו "לאקייירניה" חלו בשחפת. אני חיכיתי לה שנים ולא חליתי, "רק" הגב שלי התכופף... מנהל שלנו ב-"לאקייירניה" היה גרמני זקן. אינני זוכרת את שמו, אבל קראנו לו "טרר זקן - STARY PIERNIK". כאשר הוא הגיע למחלקה, היה איש אדיב ועדין, אפילו נישק לגברות (יהודיות) את היד. הוא היה מסגר במקצועו, אשר יצא כבר לגמלאות, אבל נישף מביתו בגלל המאמץ המלחמתי. היה מדהים לראות מה קרה לאיש זה ואת התהליך אותו עבר. בהתחלה, הוא לא ידע דבר על מה שקורה ליהודים, אבל בימי ראשון היו לגרמנים אסיפות (בהתחלה הוא עוד סיפר לנו), בהשפעתן התנהגותו של הזקן השתנתה לחלוטין, הוא הפך לאחוז פחד. כל הזמן הסתכל לכיוון הדלת, אם מישהו מהממונים נכנס וצרח ללא הפסק. במשך הזמן הוא הפך למפלצת מטורפת, מרביצה, דוחפת, מענישה ומלשינה.

וולאדיסלב סטֶמֶפֶיֶן - WŁADYSŁAW STEPIEN

וולאדיסלב עבד ב-"לאקוירנייה" כפועל שכיר. איש מופלא, ראוי לציון מיוחד. וולאדיסלב היה פולני, מסגר במקצועו, מקצוע השייך למעמד הפועלים. אני מציינת עובדה זאת, מכיוון שבבית לא היה לי שום מגע עם חלק זה של האוכלוסייה. הוא היה איש פשוט ואינני בטוחה, האם ידע אפילו לקרוא, אבל לא היה גבול לטוב-לבו ואצילות נפשו. הוא ראה את הסבל שלנו, כאב את כאבנו ומאד רצה לעזור לנו, אבל אפשרויותיו היו מוגבלות. בכל זאת הוא עזר לנו בכל דרך שהתאפשרה לו. סיפרנו לו את הכל, היה בו מין חכמה עממית פשוטה במובן היפה של המילה. הוא ניסה לחפות עלינו בכל הזדמנות. מבחינה כלכלית הוא לא יכול היה לעזור לנו, לא היה לו ממה. ממשכורתו הדלה היה עליו לפרנס משפחה. אני בטוחה, שאולי הוא עצמו היה לפעמים רעב. הוא לימד אותי לעשן. הוא עישן טבק הכי זול, מגולגל בנייר עיתון. הוא האמין, שהעישון מקל על הרעב. לא פעם היה אומר בפליאה בחיוכו הטוב: "איזה זמנים! אני פועל פשוט - ידיד של ילדים עשירים אלה!"

אהבנו אותו מאד והוא מאד אהב אותנו. אחת הדמויות, כמו שכתוב בשיר: "אנשים טובים באמצע הדרך", אשר וודאי השפיעו עלי ונטעו בי אמון באדם. אם שחרור המחנה לא ראיתי אותו יותר. הוא כאילו נעלם. אולי חשב, שאם גמר המלחמה הקשר הזה לא יוכל יותר להימשך. חיפשנו אותו. גם חברתי רותקה שינפלד-וורדי חיפשה אותו אחרי שנים בזמן ביקורה בפולין, אבל לא מצאה שום עקבות וחבל. האיש ראוי בהחלט לתואר "חסיד אומות העולם".

התנאים ההיגייניים במחנה

בין צריפי המחנה עמדו שני צריפים מאורכים ומיוחדים. היו אלה בתי שימוש ומקלחת. יש לי וויכוח עם חברותי, האם היו בה מים חמים. כמובן, שהמקלחות היתה משותפת, אבל משותף היה גם בית השימוש. לרוחב הצריף, מעל בור עמוק (ללא שום אינסטלציה או מים זורמים) היה קרש עץ ארוך מקצה לקצה של הצריף וכך, סליחה על הביטוי, עשינו את צרכינו בצוותא. ופה אני חייבת לציין, שבדיוק אותה צורה של שירותים היתה גם במחנות קפריסין - מחנות של האימפריה הבריטית ה"נאורה". הבעיה הגדולה היתה להשיג סבון. סבון היה מיצרך יקר ערך. היה לי מזל, ידידתי מריסיה הורוביץ-זילברברג (אותה כבר הזכרתי, עבדתי בחסותה בגטו הגדול) עבדה כפקידה במחלקת ה"וואשֶׁרִי", זאת היתה מין מכבסה לתרמילי רובים לפני הוגיעם אלינו ל"לאקוירנייה". התרמילים רוחצו במי סבון. מריסיה סחבה משם חתיכות סבון גם זה, אשר היה עבורינו כאוצר. היה סיכון בסחיבה זאת, אבל מריסיה עשתה זאת וחילקה את הסבון "הגנובי" בין ידידיה. אבל גם סבון זה לא עזר נגד שתי מכות קשות: כינים ופשפשים. לא פלא שבתנאי הצפיפות, התת-תזונה וההיגיינה הירודה - חגגו הכינים והפשפשים. הכינים היו מכל הסוגים: כיני-ראש, כיני-בגדים וכיני-המפשעה. מאיר שלוו מתייחס בספרו רק לכיני הראש, אבל מה אלה לעומת כיני הבגדים. אני סבלתי קשות מאלה האחרונות. לא אכנס לפרטים, אבל לחמתי נגדם בגבורה, ללא הצלחה. לא היו

בגדים להחלפה, לכן היתה בעיה עם כביסה, אבל גם כביסה לא עזרה, גם אחריה הכינים הרגישו מצוין. ושלא נדבר על שמיכת חורף היחידה שהיתה לנו. התכסינו בה ביחד עם החברות, מי ביום ומי בלילה, תלוי במשמרת. השמיכה הטובה שזורת הכינים, הודות לה התחממנו קצת בחורף הקר.

עם הפשפשים היה עוד יותר קשה. צריך עץ והכל מלא פשפשים, מיליוני פשפשים, היורדים עלינו בלילות בהמוניהם וגורמים לגירוי נורא, בנוסף לרית. לזכותם של הגרמנים יש להודות, שהם ניסו להילחם נגדם. מספר פעמים פינו את הצריפים, ריססו בחומר חריף וסגרו אותם הרמטית למספר ימים... ללא הועיל. כאשר תזרנו - הם הרגישו מצוין והמשיכו להציק לנו. היינו מנקים שקי נייר ממלט, נכנסים לתוכם וקושרים אותם סביב הצוואר. עם כל תנועה השקים רשרשו, אבל הפשפשים מצאו את דרכם פנימה. הכינים והפשפשים ליוו אותנו עד השחרור.

הרעב

את הרעב הזכרתי כבר מספר פעמים. מי שלא התנסה בתחושה של רעב אמיתי - לא יבין זאת לעולם. לא דיאטה, לא הרזיה, רעב המלווה אותך ללא הפסקה יום ולילה, רעב ללא שמץ של תקווה, רעב המעורר הזיות, תשוקות וחלומות. רעב המביא נושא האוכל לשיחות. היינו מתיישבים בחבורה ומישהו שאל: "מה הייתם אוכלים עכשיו?" ואז כל אחד היה ממציא תפריט דמיוני ביותר. איזה מאכלים היינו ממציאים!

פעם בחודש היתה חלוקה של תוספת מזון (בנוסף למרק ולחם, אשר כבר תיארתי). החלוקה הזאת כללה שקית קטנה של סוכר, חתיכת מרגרינה וביצה. באותו יום היה שמח מאוד בצריף. למען להאריך ולהגדיל את התענוג, היינו עושים "גוגל-מוגל", ז"א עושים קצף מהחלבון והסוכר ומוסיפים את החלמון. מאכל מלכים ממש. מכיוון שכולך עשו את ה"גוגל-מוגל" באותה שעה, ז"א כולם דפקו במזלג את הביצה בצלחת הפת, היה רעש מחריש אוזניים, אבל היתה חגיגה של ממש. החלוקה הזאת הביאה לתופעה נוספת - סחר חליפין. היינו עושות "החלפות", כל אחת לפי טעמה, חישובה והחלטתה. אני למשל, לעתים קרובות הייתי מחליפה את החלוקה הזאת בלחם. זאת היתה החלטה קשה מאד, להתגבר על היצר הרע, לווותר על הדברים הנפלאים האלה, לראות אחרים מלקקים ונהנים. אבל אם הצלחתי להתגבר - באותו שבוע הייתי פחות רעבה, כי היה לי לחם, שקיבלתי בהחלפה.

סלקציות

אני חוזרת שוב ושוב לנושא הסלקציות. מכל הסבל, הסלקציות היוו את האיום הקיומי הקשה ביותר. בתקופה הזאת כבר לא היו שום אשליות. ידענו היטב, שלא נוסעים לשום מקום עבודה אחר, שמכאן נשלחים רק למוות בטוח. הסלקציות היו בלתי פוסקות ונמשכו כל זמן שהותנו במחנה. כל יום, לפני יציאה לעבודה היה מפקד, לרוב לצרכי בדיקה וספירה. היה זה טקס קבוע, אנחנו עמדנו בשורה, מפקדי המחנה עברו לפנינו כמו במסדר צבאי וספרו אותנו.

סלקציה - זה סיפור אחר. כפי שכבר ציינתי, השמועות במחנה התפשטו מהר. לפני כל

סלקציה ידענו מראש, שמהו עומד להתרחש. היתה תכונה מיוחדת, היו מגיעים אנשי ה-ס.ס. והגסטאפו רבים והיו קוראים לנו למפקד לא בשעות הרגילות. היה ברור מה עומד לקרות. גם היום, אחרי 54 שנים, כאשר אני כותבת על כך, אני חשה את תחושת האימה של אז. עמדנו בשורה, אנשי ה-ס.ס. והגסטאפו היו עוברים לאורך השורות ובתנועת אצבע היו מוציאים מהשורה את אלה, אשר נידונו למשלוח ומעבירים אותם לקבוצה העומדת בצד. שתי הרגשות היו מלוות את אלה אשר נשארנו בשורות: מצד אחד הקלה אדירה, שגם הפעם הצליחו לשרוד, מצד שני צער עמוק על אלה, שהפעם לא היה להם מזל. כל סלקציה היתה מלווה בצעקות, דחיפות ומכות.

באחת הסלקציות קרה לי דבר מטורף: הוצאתי מהשורה והועברתי לקבוצה המיועדת למשלוח. ידעתי שאני נידונה וזה הסוף שלי. פתאום עברה על ידינו קבוצת אנשי הגסטאפו, אשר ניהלה את הסלקציה. אחד מהם, תוך הליכה, זרק מבט בכיוון שלנו. לשבר של שנייה מבטינו הצטלבו. את מבטו אני זוכרת היטב, אולי טוב יותר מכל. היו לו עיניים צרות מאד. לפעמים אני חושבת, שזה לא קרה באמת, כי איך זה יכול היה לקרות? הוא נעצר, אמר לי לצאת קדימה, חשבתי שהוא עומד לירות בי, אבל הוא אמר: "WAS HAST DU FÜR EINEN NACHNACHEN? DAS IST DOCH DIE BESTE ARBEITERIN". מה אתם עושים? הלא זאת העובדת הטובה ביותר". הוא לא ראה אותי אף פעם ואני לא אדע לעולם למה הוא הציל אותי. וודאי לא מסיבות אנושיות, הוא היה אכזר מכל. החידה המשוגעת בעולם משוגע, אשר היתה אחת החידות בשרשרת מקרים אשר הצילו את חיי.

3. לקראת השחרור

מעל שנה וחצי חיים במחנה. כל כך הרבה התרחשויות, חוויות ואירועים, אבל צריך גם פעם לגמור. בתחושת הקלה רבה אני מתקרבת לסיום התיאור והסיפור. אני עושה לי חשבון נפש ואני מגלה, שלא הזכרתי את השמות של חברי וחברותי, למרות שציינתי שוב ושוב את המשמעות העמוקה, אשר היתה עבורי לקשרים האלה. וודאי זה לא מקרה... אולי פחדתי שלא אזכור את כולם ומישהו יקופח, אולי אינני זוכרת את כל השמות, במיוחד של אלה אשר כבר אינם...

בכל זאת אני רוצה לכתוב על הקשר המיוחד, אשר היה ביני ובין יאנק לְבֶקוֹבִיץ' - JANEK LEWKOWICZ. יאנק, כשלוש שנים צעיר ממני, היה בין הנערים, אשר ניצלו ברגע האחרון על ידי מנהל בית החרושת בזמן חיסול הגטו הקטן. אני הייתי בת 17, הוא כבן 14, אז הבדל משמעותי. נער נמוך קומה, במשקפיים, בעל כישורים טכניים גאוניים ממש. הוא עבד איתי מלאקזינייה והפך למומחה ל"מפלצתי" שלנו, אשר בגלל גודלה והסרבול שבה, גרמה לבלי סוף קלקולים ותקלות. יאנק היה תמיד מציל את המצב ומתקן אותה, גם כאשר כל המומחים והמהנדסים לא ידעו להסתדר. היינו קרובים מאד אחד לשנייה, גם בעבודה וגם בשעות הרבות, שאחרי. הוא היה אולי הנפש הקרובה לי ביותר באותה התקופה ותמכנו מאד אחד בשני. היינו כמו אחות גדולה עם את צעיר. אני זוכרת את זוג מכנסיים היחיד שלו. מרוב טיפולים במוכנה הם היו ספוגים לאקה והם לא נקרעו, הם התבקעו ותפקידי, כמעט בלתי אפשרי, היה לתקן אותם. מעבר לכשרונות, יאנק היה נער זריז, פיקח וטוב-לב. שוחררנו ביחד מהמחנה. יאנק הקים משפחה והם עלו

ארצה. הוא בין היחידים, אשר סירבו לקבל פיצויים מגרמניה בטענה, שלא קיים פיצוי. יאנק לא למד, כל השכלתו היא אולי ה' כיתות, אבל הודות לכשרונותיו הוא הקים בארץ עסק משגשג (משהו בתחום גנרטורים, הוא בנה אותם גם אצלנו ב"גולן"). אין לנו קשר קבוע, כמו שאין לי קשר עם עוד רבים משותפי לחיים במחנה. אבל כאשר אנחנו נפגשים... כאילו לא עברו שנים.

לאורך השנים פגשתי המון אנשים נהדרים, אשר היו לי מאד קרובים ומשמעותיים, אבל החיים זורמים, נפתחים מעגלים חדשים ואתם אנשים חדשים. הקשרים הקודמים מתרחקים, מצטמצמים ועם הזמן נפסקים, חוץ מפגישות מקריות. רק עם יחידים הקשרים נמשכים, למרות המרחקים וגם למרות מרחקי הזמן.

במשך כל שהותנו במחנה היינו מנותקים מהעולם, לא עיתונים, לא רדיו, רק שמועות, לרוב מפייהם של הפולנים, שגם הם ניזונו מתקשורת הגרמנית. הרגשנו, שהגרמנים כבר לא שיכורי ניצחון. אזעקות אוויר, אשר היו במשך כל הזמן - נעשו תכופות יותר. אהבנו מאד את האזעקות. היינו מעמידים את המכונות (דבר לא יאומן), יורדים למרתפים ומקשיבים ל"מוסיקה הנהדרת" של הצפירות. עצם העובדה, שיש מי שמפגיז, עודדה אותנו מאד. חוץ מזה להיהרג מפצצה בחורבות המחנה - היה נראה כפתרון מפתה, אבל שום פצצה לא נפלה עלינו והיינו חוזרים לעבודה.

לקראת סוף שנת 1944 לצלילי האזעקות הצטרפו גם הדי התפוצצויות. לא ידענו מה פירושן, כי לא ידענו שהגרמנים נסוגים והצבא האדום מתקרב לעירנו.

1. הימים האחרונים במחנה

אינני זוכרת בדיוק את המאורעות של יומיים האחרונים במחנה. ההפצצות והדי התפוצצויות הלכו והתרבו. נדמה לי, שבית החרושת נסגר. אנתנו נשארנו בשטח המחנה. הגרמנים, בעיקר אנשי ה-ס.ס התרוצצו בין הצריפים. בכיכר המרכזית, בה התקיימו כל המפקדים וכל הסלקציות, הועמדה שורה של מכוונות ירייה. באוויר היתה תחושת אימה והסוף המתקרב. היה לנו ברור, שהמחנה ואנתנו בתוכו עומדים לפני השמדה. בשעות הצהריים הצטווינו להתייצב למפקד. התחילה סלקציה. אנשים הוצאו מהשורות ללא אבחנה. היו שמועות שהחזית מתקרבת, לכן כל בית החרושת, כולל העובדים, יועברו לעורף. דובר על פינוי מוחלט. באותו היום הארוך, באותה סלקציה, נשלחו מאות אנשים לברגנבלזן - BERGENBELZEN, רובם לא חזרו, ביניהם בן דודי טדזיו שמוֹלְבִּיץ' - TADZIO SZMULEWICZ. הצער והכאב הם עמוקים עד מאד. אנשים אלה נלקחו יום לפני השחרור. עם טיפת מזל יכלו להישאר בחיים, גם בן דודי טדזיו.

לקראת הערב הוחזרנו, אנתנו הנותרים, לצריפים. במשך כל הלילה נמשכו ההפגזות הכבדות. מרחוק ראינו שריפות ועשן, אך לא ידענו מה בדיוק פירושם. חשנו פחד ואימה מהולים בשמחה ובתקווה.

למחרת בבוקר היה תוהו ובוהו טוטלי. הגרמנים התרוצצו בין הצריפים. חיכינו לסלקציה נוספת. אכן קראו לנו למפקד, אבל אחרי כמה דקות פוזרו אותנו וציוו עלינו להישאר בצריפים. היה לנו ברור, שהגרמנים פשוט לא יודעים מה לעשות אתנו. ישבנו בצריפים מבלי לדעת מה מחכה לנו - מוות או שחרור. היו גם רגעי אושר גדול, כאשר דרך האשנבים ראינו גרמנים בורחים דרך פשפש צדדי בגדר עם מזוודות קטנות בידיהם.

כך באי-ודאות מוחלטת עבר עלינו אותו יום. ירד ערב. איש לא ידע מה קורה, מה מתרחש ובעיקר - מה לעשות. ההפגזות כאילו נעשו קרובות יותר, השריפות בחושך נראו קרובות יותר. השמיים היו אדומים ומפחידים. הקור היה כבד. אחר כך התברר, שהטמפרטורה באותו לילה היתה 26 מעלות מתחת לאפס!

2. ליל השחרור

16 בינואר 1945 - אחד התאריכים החשובים בחיי.

באותה שנה החורף היה קשה במיוחד. באותו לילה, כפי שכבר ציינתי, היה קר נורא. היה לילה בהיר מאד. הכל היה מכוסה שכבה עבה של שלג. יצאנו מהצריפים. מסביב לא ניראה זכר לגרמני. היתכן? לא ידענו מה לעשות. עמדנו בקבוצות. אנשים העלו רעיונות שונים ומשונים. היינו אחוזי פחד ואי-ודאות. מישהו צעק: "יבואו! נצא מכאן!". שוב היסוסים וויכוחים. אנשים אשר התנגדו לזו, טענו שהגרמנים טומנים לנו מלכודת ובטוח יירו בנו. היו שטענו, שנקפא מקור או ניהרג בהפגזה, אבל התארגנה קבוצה ואני בתוכה, שהחליטה בכל מחיר לנסות לצאת מהמחנה. אני זוכרת, שהתשוקה לצאת מכאן היתה כל כך חריפה, שלא היה לי אכפת מה יקרה אחר כך, רק לצאת, גם במחיר חיי. התחלנו להתקדם לכיוון שער המחנה. שער המחנה היה נעול ב"אלף" מנעולים. כמה

בחורים התחילו לנפץ אותם. חיכינו ליריות. שום ירייה. המשכנו דרך בית החרושת. הכל כאן היה עזוב, שותק וחשוך. המשכנו למגורי הגרמנים (היו אנשים חכמים, אשר באותו לילה נכנסו כאן לבתים מלאי כל טוב של הגרמנים, אשר נעזבו בחיפזון ונשארו בהם זמן מה). אין נפש חיה מסביב. התברר ללא צל של ספק, שכל הגרמנים ברחו. פרצנו את השער האחרון. עדיין בתחושת פחד וחרדה התחלנו להתקדם לכיוון רחובות העיר. אנחנו... בחוץ!

אחר כך התברר, שהיו אנשים, אשר באותו לילה הסתדרו טוב יותר ובאופן הגיוני יותר ממני ומאלה אשר היו אתי, אבל אז, לגבי לא היתה לכך שום חשיבות, כי העיקר היה להיות מחוץ למחנה, למרות שעדיין בלי תחושה של חופש ועם הרבה תהיות, סימני שאלה וחרדות.

התקדמנו לכיוון מרכז העיר. הכל מסביב נראה כסרט בדיוני, העיר כעיר רפאים. רעש התפרצויות מחריש אוזניים והקול המוכר של דריכה על שלג יבש, שרפות ואש ואין נפש חיה אחת. אני זוכרת, שעברנו על יד קסרקטינים של הצבא הפולני לשעבר, בניין ארוך מאד, מכל חלונותיו הרבים פרצו לשונות אש. וקור אימים המקפיא את הדם ...

הלכנו לאורך שד' וולנושצי - ALEJA WOLNOŚCI, רחוב בו גרה משפחתה של דודה סאלה. הגענו ממש למרכז העיר. פתאום לפנינו קבוצת חיילים גרמניים. נבהלנו מאד. הם עוצרו אותנו ושאלו: "מי אתם?". אנחנו ניסינו להסביר להם, שאנחנו פועלים יהודיים מבית חרושת "האסאג" ובגלל ההפגזות אמרו לנו ללכת לתחנת הרכבת על מנת לנסוע לגרמניה. החיילים היו מאד מבולבלים וגם אדיבים (כנראה לא ידעו דבר על "הסיפור" של היהודים). כאשר ניסינו לפנות לכיוון תחנת הרכבת (מזרחה) הם צעקו בבהלה: SIND SIE VERRÜCKT? DORT SIND DOCH DIE RUSSEN! אתם משוגעים! הלא שם כבר ישנם הרוסים!". את המשפט הזה אי-אפשר לשכוח. כך נדע לנו מפי הגרמנים, שלפחות מחצית העיר נכבשה כבר על ידי הרוסים. הגרמנים ברוב אדיבותם הראו לנו את הכיוון מערבה לגרמניה ועוד ניחמו אותנו, שודאי יאספו אותנו בדרך. אני חשה עד היום בהתרגשות את האושר של רגע זה, רגע בו קלטנו באמת, שאנחנו חופשיים **ובאמת ניצלנו!**

אבל צריך היה להחליט בהגיון מה עושים הלאה. לצעדה ברחובות הקפואים היה צריך לבוא קץ. החלטנו להתחלק לקבוצות קטנות ולדפוק על שערי הבתים הסגורים והחשוכים (בפולין שלפני המלחמה נהגו לנעול את השערים בשעה מסוימת של ערב. מי שחזר אחרי שעה זאת הביתה, היה חייב לצלצל בפעמון הכניסה, לחכות עד שהשוער יתעורר ויבוא לפתוח את השער, תמורת כמה גרושים כמובן). ואכן כך עשינו. התחלנו לדפוק על שער של בית אחד. דופקים, דופקים, אין תשובה. הבית נראה כאילו אין בו נפש חיה. אחרי המון זמן (כך לפחות היה נדמה לנו) שמענו צעדים כבדים ושאלה: "מי שם?". אין להאשים את השוער, בתוך התוהו ובוהו, בתוך אי-הוודאות, בתוך ההפצצות וההפגזות, הוא היה אחוז פחד. כאשר צעקנו לו, שאנחנו יהודים, שיצאנו כעת מהמחנה - הוא פחד שבעתיים: הוא פחד, שאם יכניס אותנו והגרמנים יחזרו - יהרגו אותנו, כי הסתיר יהודים. אם לא יכניס אותנו ויבואו הרוסים - יהרגו אותנו, כי לא עזר ליהודים (אצל הפולנים - הרוסים והיהודים - זה היינו הך). הוא מצא פתרון מקורי: הוא הצביע

על ירידה למרתף ואמר לנו: "לא ראיתי אף אחד נכנס לבית" והסתלק. ירדנו במדרגות, אבל כמובן דלתות המרתפים היו סגורות. בפולין לכל דירה היה שייך גם מרתף, בו בקיץ היה קריר ובחורף חמים, לכן שימש כמחסן ובעיקר לאכסון מלאי מזון, כמו תפוחי האדמה, סלק, גזר וכיו. עיפים עד מוות, קפואים ורעבים התיישבנו על המדרגות התחתונות. נרדמתי עמוק. שקעתי בחלומות יפים עם טעם מתוק מאד בפה. רק אחר כך נודע לי, שאלה הן התחושות של אנשים הקופאים למוות מקור. הייתי בעולמות אחרים, כאשר הרגשתי, שמישהו מטלטל אותי חזק. בקושי רב פתחתי את העיניים. לפנינו עמד איש עם נר דולק ביד. לאור הנר ראיתי את פניו וראיתי שהוא לובש מעיל עם צווארון פרווה, בדיוק כמו שהיה לאבי לפני המלחמה. האיש אמר: "שמעתי שיש פה יהודים מהמחנה. הרי תמותו פה מקור. בואו אחריו". בקושי עצום התרוממנו ועלינו אחריו במדרגות לקומה השלישית. הוא הכניס אותנו לדירתו. היתה לי הרגשה שאני נכנסת לַן עדין. עטף אותי חום ונדמה לי, שהיה שם אור, למרות שזה לא הגיוני, הלא הייתה האפלה בגלל ההפגזות. אינני זוכרת פרטים רבים, הייתי לגמרי מטושטשת, אבל ישנן חוויות אותן אי-אפשר לשכוח:

סיפורתי, שבמחנה לא קיבלנו בגדים. כל אחד לבש את מה שהצליח להשיג. לי היו גרבי צמר עד הברכיים בצבע ירוק בוהק. גרביים, אותן סרגתי בעצמי ב-4 חוטי ברזל, אותם הכין לי יאנק. הצמר היה לי מסנוֹדֵר ישן וקרוע, אותו קיבלתי כסמרטוט לניקוי המכוונות, סחבתי אותו ופרמתי. גרביים אלו הגנו עלי לפחות חלקית מהקור. באותו לילה, כאשר עלינו לדירתו של האיש הנדיב הזה, גיליתי לתדהמתי הגדולה, שהגרביים הירוקים הפכו אדומים, אדומים מדם. לא, לא נפצעתי. ברגע הראשון חשבתי, שמרוב התרחשויות קיבלתי וְנָסָת (למזלי, במחנה נפסקה לי הווסת לפחות לשנה). התברר לי, שמרוב קור התבקע לי העור החשוף מעל הברכיים והדם נזל בלי שהרגשתי. בעל הבית הזדעזע למראה הדם והכין לי אמבטיה חמה. את ההרגשה אי-אפשר לתאר - הפגזות, הפצצות, אחרי יום מטורף ואני... שוכבת באמבטיה חמה (מאז משום מה אינני אוהבת אמבטיות). אחרי האמבטיה האיש נתן לי גרבי משי של אשתו. ד"א, משפחתו של האיש כנראה לא היתה בבית. האיש שאל אתנו מי אנחנו, התעניין במיוחד באלה מאתנו, שמוצאם מציניסטוכוב. כאשר שמע, שאני בתו של לאון שמולביץ', הוא מאד התרגש וטען שהכיר את אבי.

כל אותו לילה ישבנו בפרוזדור הארוך שבדירה, כי היתה הרגשה שכאן בטוח יותר מאשר בחדרים. נמנמנו, לאחר ארוחה, אותה הכין לנו האיש.

למחרת האיש העיר אותנו ובישר לנו, שהגרמנים ברחו סופית, שהם בתבוסה טוטלית, הם נסוגים בבהלה והעיר שוחררה על ידי הרוסים. אכן שרר שקט ולא נשמעו יותר הדי הקרבות.

נפרדנו מהאיש בלבביות. הוא הציע לי להישאר לגור אצלם, עד שאסתדר איכשהו בחיים. הודינו לו מכל הלב. לצערי אינני זוכרת את שמו של האיש, אשר ללא ספק-שייך לאנשים אשר בעזרתם נשארתי בחיים.

יצאנו לרחוב, יצאנו לחופש... יצאנו לבוקר חדש! התחלנו חיים חדשים!

בצ'נסטוכוב אחרי השחרור

את התקופה שאחרי השחרור מהמחנה, ז"א מ-16.1.1945 ועד סוף מרץ, אני זוכרת פחות מכל תקופה אחרת בחיי. אפשר היה לצפות, שתהיה זאת תקופה של אושר ושיכרון החושים, אבל לא כך היה. היתה זאת תקופה של מפגש עם מציאות קשה ואפילו אכזרית, של התפקחות כואבת מחלומות אותם רקמנו במחנה, תקופה של אכזבות ומאבק על קיום יום-יומי.

תקופה, בה כנערה בת כמעט 19, הייתי עצמאית וזו בפעם הראשונה בחיי, רשאית לקחת את גורלי בקי ולעשות את החלטותי לבדי ועל אחריותי הבלעדית. אין יותר משפחה, אין יותר בית ולהבדיל אלף הבדלות - אין יותר גרמנים השולטים בחיי.

ובכן נחזור לאותו בוקר ה-16.1, בו נפרדנו מהפולני הנדיב וטוב-הלב ויצאנו לרחוב בעיר המשוחררת. התברר לנו, שאנחנו נמצאים ברח' ז'סנוגורסקה - JASNOGÓRSKA במרחק מספר בתים מהגימנסיה שלי. היתה זאת גימנסיה השייכת לרשת של בתי ספר תיכוניים יהודיים, הפרושים על כל הערים הגדולות בפולין, הנחשבת למאד יוקרתית ויקרה, בה למדו רק יהודים, שפת הלימוד היתה פולנית, אבל עברית נלמדה כשפה זרה. שנה לפני פרוץ המלחמה עברנו לבניין חדש ומפואר, אשר נחשב לאחד הבניינים היפים בעיר. עם הכיבוש הגרמני הבניין הפך משרד העבודה - ARBEITSAMT.

המעניין, שדווקא בית הספר שלי הפך לבית הראשון שלי אחרי השחרור. עברנו את המרחק הקטן בין ביתו של הפולני לבניין בית הספר ונכנסנו לבניין ריק לחלוטין. כל הכיתות שימשו כמשרדים, רק בקומת קרקע, במספר אולמות היו מיטות צבאיות. התמקמנו על המיטות ויצאנו למגרש המשחקים הגדול לשעבר, בו בקיץ היו כל מתקני הספורט (אני שיחקתי כדורעף) ובחורף הפך כולו למשטח קרח להחלקה על מגלשיים. על המגרש עמדו צריפים, אותם בנו הגרמנים ובהם שוכנו זמנית הפולנים המיועדים לעבודות בגרמניה, לפני נסיעתם (כמו ווצק). אחד הצריפים שימש כחדר האוכל ועל ידו מטבח. במטבח היה דוד ענק מלא מרק מבושל (כך אצל הגרמנים עבד הכל עד הרגע האחרון, מרק מוכן לפולנים, אשר כבר לא נשלחו לגרמניה), אומנם קפוא בקור הגדול, אבל לאחר החימום היה עבורנו חגיגה של ממש.

נשארנו פה יום או יומיים, אינני זוכרת בדיוק. בוקר אחד נכנסו חיילים רוסיים. זאת היתה פגישתי הראשונה אתם. היה ביניהם קצין יהודי דובר יידיש וכאשר נודע להם מי אנחנו, התייחסו אלינו נהדר, נתנו לנו מזון ומתנות קטנות, אבל הודיעו לנו, שעלינו לפנות את הבניין, כי הוא מוחרם עבור הצבא.

שוב עמדנו חסרי אונים, בלי לדעת מה הלאה ולאן לפנות.

שוב אינני זוכרת איך השגנו חדר לגור בו. באותו ליל השחרור, נשארתי במקרה עם חברתי ממחנה רוז'יצ'קה יעקובוביץ' - RÓŻYCZKA JAKUBOWICZ ואמה. נשארנו ביחד עד יציאתי לדרך לפלסטונה כעבור כחודשיים. מאז לא היה לי אֶתן שום קשר, נדמה לי שהן נסעו לארה"ב.

היו אלה ימים מאד קשים. הקור היה נורא ולא היה מה לאכול. אני זוכרת איך היינו חופרים במקלות בתוך השלג והקרח במקומות, אשר לפי השמועה היו מוסתרים תפוחי

אדמה ופחם.

אבל כבר בימים הראשונים התחילו להתארגן בעיר מוסדות ומה שחשוב ביותר, הוקמה הקהילה היהודית, אשר הגישה עזרה מסיבית לניצולים (המעיל אותו אני לובשת בצילומים שכאן, אכן קיבלתי מהקהילה והוא שימש אותי נאמנה שנים).

לאט, לאט ארגנו את חיינו. התהדקו הקשרים עם חברים ומכרים ו... התחלנו לחשוב על **עתידי**. היתה זאת תחושה משונה מאד. מי היה מאמין במחנה, שקיים עבורנו המושג "עתידי"!! והנה הרגע הגיע והיה צורך בבחירה ובהחלטה.

היו וודאי סיבות רבות להחלטתי לעזוב את פולין בהקדם האפשרי ולצאת לדרך לפלסטינה. השפיעו על כך וודאי זיכרונות ילדות, התמונות של הרצל, קופסת "קרן הקיימת", ערכים וחלומות על הארץ הרחוקה והחמה, אבל המציאות בפולין נעשתה עבור היהודים בלתי נסבלת.

באחד הימים התארגנה בעיר הפגנה המונית לכבוד שחרור העיר. אנחנו, היהודים ניצולי המחנות, צעדנו עם שלט גדול: "ניצולי מחנות ריכוז". לאורך המדרכות עמדו פולנים, שמחים ומוחאים כפיים. כאשר אנחנו עברנו, צעקו מכל הצדדים: "תראו, תראו כמה יהודונים עוד נשארו". בהפגנה זאת נפלה אצלי החלטה - לצאת מכאן בהקדם האפשרי. רק יותר מאוחר הבנתי, שהיתה זאת החלטה נחפזת. אולי הייתי צריכה לחכות, אולי קרובי יחזרו.

היו בין חברי כאלה שכבר התחילו לחשוב על חזרה לספסל הלימודים, משוכנעים, שרק כאן בפולין זה אפשרי. והם אכן נשארו ואכן למדו. בחלקם הגיעו לארץ בשנות ה-50-60 כבעלי תוארים אקדמאים, כמו ידידי היקר מונייק באוס, מהנדס בכיר בתחום יצור נייר. לי אישית היתה עוד אפשרות, בתנאים הקשים וללא בית, די קוסמת - לנסוע לווארשה לבת דודתי לונייה רוזנברג אורבך - LONIA ROZENBERG ORBACH. לונייה היא בת דודה של אימי. גרנו באותה עיר ואפילו באותו רחוב והיחסים בין המשפחות היו קרובים מאד. כילדים בכל ביקור אצלם היינו אוכלים דובדבנים מייך בצלוחיות ואהבנו אותם מאד. קרוב לפרוץ המלחמה לונייה, שכבר לא היתה צעירה במיוחד, התחתנה עם הנייק אורבך, איש גבוה, נאה ומאד עשיר. הוא היה סוחר ברזל מוכר והחתונה שלהם היתה די מפורסמת. יומיים אחריה התנפלו על הנייק כמה אנטישמיים ותקעו בו סכין בעמוד השדרה. הנייק ניצל בנס, אבל נשאר משותק בחצי גופו השמאלי. למרות נכותו הגדולה, הנייק ידע להסתדר היטב בחיים עד מותו בזקנה טובה באוסטרליה, מהתקף לב ביושבו בכורסה עם עיתון ביד. הנייק היה הראשון מבני משפחתי, אשר הגיע לצינסטוכוב ומצא אותי. אז נדע לי, שהם, ז"א לונייה, הוא וילדיהם אלזוניה - ELZUNIA. וטאזיון - TADZIO (מיודעינו ג'ק - JACK), אשר נולדו במלחמה, ניצלו בווארשה כפולנים עם תעודות מזויפות. כמו כן נדע לי, שלונייה בהריון מתקדם. הנייק הגיע עם אחיו הצעיר סטייק. להנייק היה חשוב מאד למצוא אותי משלוש סיבות: לפני המלחמה היה להנייק

בביתנו אחד ממחסני הברזל שלו. התברר שהוא הסתיר בו, בתוך הקיר, דברי ערך (וודאי זה לא היה מקום המסתור היחידי של משפ' אורבך) והיה זקוק לי, כבעלת הבית, להשגת מפתח. התברר, ששומר הבית סירב לתת לו את המפתח, כי וודאי הבין לשם מה יהודי חוזר למחסן ריק. אכן ביחד השגנו את המפתח, נכנסנו למחסן, הנייק דפק עם פטיש במקום מסוים בקיר ומצא את האוצר המוסתר. אינני יודעת מה היה בו, וודאי תכשיטים או מטבע זר. הנייק לא שאל אותי אם אני זקוקה לעזרה (ועוד איך הייתי זקוקה!), לעומת זאת הציע לי לנסוע אתו לווארשה, כי לזונה, מטופלת ב-2 ילדים קטנים וגם בהריון, מאד זקוקה לעזרה. הצעה מצוינת - עבורם, עוזרת בית נאמנה ובזול. והסיבה השלישית - הם החליטו, שהלינקה, ז"א אני, בחורה נחמדה מבית טוב, יתומה מסכנה, תהיה שידוך טוב לסקסייק האח.

בתנאים הקשים, בהם הייתי נתונה אז, היה בהצעה הזאת פיתוי מסוים, אבל עמדתי כבר בפיתויים נוחים בתנאים קשים יותר. גם הפעם היתה לי התבונה והכוח לסרב בנימוס. הנייק חזר לווארשה מאד לא מרוצה. נפגשנו רק אחרי שנים, כאשר הם הגיעו מאוסטרליה בפעם הראשונה לביקור בארץ. על תולדות משפחה זאת אפשר לכתוב רומן אב-כרס.

רגינה, אני, רותקה, מיציה - לאחר השחרור מהמחנה

הייתי רחוקה מהרעיון ללמוד, למרות החינוך שקיבלתי בבית ולמרות ציפיות של אימי. כל מחשבותי היו נתונות לקיום יום-יומי ולחיפוש דרך לצאת מפולין.

מיד בימים הראשונים אחרי השחרור, התארגן קיבוץ. חיו בו צעירים ניצולי השואה, חברי תנועות נוער לשעבר. הם חיו כקולקטיב ברח' דומברובסקי - DĄBROWSKIEGO.

בימים אלה התחיל את פעילותו הארגון המופלא "הבריחה", אשר זרועותיו נפרשו בכל אירופה ובברית המועצות. קשה מאד במספר שורות לתאר את פעילותו האדירה. מטרתו - לאסוף את ניצולי השואה ולעלותם ארצה. אלפי פעילים באלפי מקומות, בתנאי מלחמה אשר עדיין לא הסתיימה, בדרכים-לא-דרכים, בין גבולות, בקור ובשלג של הרי האלפים וחום כבד של דרום איטליה, בסתר ובמחתרת, בסיכון ובהקרבה, באהבה ובדאגה, במסירות ללא גבול, הובילו את מי שנקרא "שארית הפליטה" ואני וחברי בתוכם.

דרכי לארץ היתה ממושכת מאד, נמשכה מאז שעזבתי את צ'נסטוכוב במרץ 1945 ועד היגעי ל"ארץ המובטחת" ב-29.1.1949, כמעט 4 שנים. בתקופה זאת, סוערת, קשה ומעניינת פגשתי, נתמכתי, הודרכתי, נעזרתי, הובלתי על ידי הרבה מאד חברי ארגון זה, איש מהם לא הכזיב אף פעם. את כולם אני זוכרת באהבה ותודה.

אינני זוכרת בתיווכו של מי הגעתי לקיבוץ ברח' דומברובסקי. הקשר אתם היה למען יציאה משותפת לדרך. אינני יודעת מי היה איש קשר בינינו, מי קבע שדווקא אנחנו יוצאות לדרך, מי נתן לנו את ההוראות, מי נתן לנו כסף לדרך, אבל ברור לי לגמרי שהבסיס היה בקיבוץ ברח' דומברובסקי, ממנו כל החוטים הובילו ל"בריחה". לא גרתי שם אף יום, היה שם מאד צפוף, פשוט לא היה יותר מקום. חיה שם פרנקה קוזלובסקי קנת - FRANKA KOZŁOWSKI KENET. הכרתי אותה מהבית, היא למדה בכיתה אחת עם ווצק, כמו כן גרנו קרוב אחת לשנייה באותו צריף במחנה. היום היא חברה וותיקה בבית זרע ויש בינינו קשר רצוף וחם.

את פולה ציפקייביץ' רוזין - POLA CYPKIEWICZ ROZIN, לא הפרתי במחנה, למרות שגם היא עברה שם את השואה. היא זוכרת, שאחרי שנקבע שאנחנו יוצאות ביחד לדרך, באתי למקום מגוריה ושאלתי: "את פולה ציפקייביץ' אני הלینה שמולביץ'. אנחנו עומדות לצאת ביחד לדרך". וכך התחילה ידידות עמוקה לאורך שנים.

השותפה השלישית לדרך היתה רחלקה בקר טרצוביצקי - RACHELKA BEKER TRACOWICKI, היום חברת קיבוץ ניר דוד. גם אותה לא הכרתי קודם. פולה היא ילידת וולוצלונק - WŁOCŁAWEK, רחלקה ילידת ווארשה. תלאות המלחמה הביאו אותן לכאן, לצינסטוכוב, כמו רבים, רבים אחרים.

פולה טוענת, שהיו אתנו עוד שתי בחורות, אחת מהן ג'ניה - GENIA, אשר היתה אֶתנו בהמשך הדרך (אינני זוכרת את שם משפחתה). אני זוכרת רק את שלשתנו, שותפות וחברות קרובות תקופה ארוכה ומשמעותית בחיי, עד שדרכנו נפרדו, לא לפי בחירתנו. ימים - ימי ראשית האביב ואנחנו עוזבות את צינסטוכוב לנצח ויוצאות לדרך, לפלסטינה.

